

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní antropologie

Život po kontejneru: Použitý textil na pomezí daru, komodity, suroviny a odpadu

Diplomová práce

Markéta Sedláčková

Vedoucí práce: Mgr. Yasar Abu Ghosh, Ph.D.

Praha 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval/a samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužil/a k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text v plné verzi nebo její části.

V Praze dne 5. ledna 2024

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu této práce Mgr. Yasaru Abu Ghoshovi, Ph.D., který mi umožnil pracovat na tomto tématu a jeho cenné připomínky pomohly korigovat vývoj mého výzkumu a psaní této práce. Velkou vděčností cítím také vůči všem lidem, kteří mi umožnili vstoupit do svých provozů, jenom díky nim tato práce mohla vzniknout. Také bych chtěla poděkovat svojí psycholožce, mým blízkým z rodiny i z kamarádů, především jsem vděčná Anně za sdílení této nelehké cesty.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce zkoumá různé životy použitého textilu darovaného do charitativních kontejnerů. Multi-sited výzkum zviditelňuje různorodé životy sesbíraného materiálu, které se mohou výrazně lišit podle typu firmy a rozsahu jejich činnosti, od malých neziskových organizací až po velké recyklační firmy. Klíčovou praxí je třídění, které rozděluje heterogenní materialitu do specifických kategorií a transformuje odložené věci na dary, komodity, surovinu pro recyklaci a odpad. Nicméně tyto kategorie zdaleka nejsou pevné a jednoznačné, naopak hodnota sesbíraného postspotřebního materiálu je neustále vyjednáвана a proměňuje se podle kontextu.

Klíčová slova: second hand oblečení, odpad, materialita, kontejner, recyklace, hodnota, třídění, dar, komodita

ABSTRACT

This thesis explores different lives of used clothing donated into charity clothing bins. Multi-sited ethnographic research makes visible the diverse lives of the collected material that vary substantially depending on the type of organization and the scale of their work, ranging from small non-profit organizations to large-scale recycling companies. The key practice is sorting which separates heterogeneous materiality into specific categories and transforms discards into gifts, commodities, materials for recycling or waste. However, these categories are far from being fixed or clear-cut, rather the value of the collected postconsumer material is continually being negotiated and is shifting dependent on the context.

Key words: second hand clothing, waste, materiality, bin, recycling, value, sorting, gift, commodity

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Terén a metodologie.....	4
3. Třídění	9
3.1 Praxe třídění v malém měřítku	11
3.2 Praxe třídění ve velkém měřítku.....	15
4. Darování	19
4.1 Přijímání daru	20
4.2 Dávání daru	24
5. Komodifikace	28
5.1 Prodej „originálu“.....	28
5.2 Prodej tříděného materiálu	29
5.3 Globální trh s použitým textilem.....	33
6. Recyklace	36
6.1 Čistící hadry, lavičky a život materiality.....	37
6.2 Kamiony, patchwork a měřítka	41
7. Odpadávání.....	45
7.1 Hodnota materiálu	45
7.2 Materialita	47
7.3 Legislativa	50
7.4 Kdo vytváří odpad.....	53
8. Závěr.....	58
Bibliografie.....	61

1. Úvod

Na začátku bylo mým záměrem sledovat trajektorie *second hand* oblečení. Inspirací mi mimo jiné byla Anna Tsing (2017) a její způsob zachycení komplexity globálního dodavatelského řetězce s houbou čirůvkou (*macutake*) nebo život vozidla pojmenovaného Dr.Jesus, které po mnoho let v Německu fungovalo jako sanitka a potom se badatelům podařilo vystopovat ten stejný vůz a zkoumat jeho další život jako minibus v Ghaně (Beisel a Schneider 2012). Je zajímavé, co nám takové globální životy věci mohou říct o současném systému a ambivalentnosti globálních propojení, včetně problematičnosti postkoloniálních vztahů. Zajímalo mě, co nám může říct použité oblečení, když se sleduje jeho cesta a různé životy. Rozhodla jsem se zaměřit na kontejnery na použitý textil a zkoumat problém etnograficky v malém měřítku.

Proč je vůbec významné zkoumat materiální toky textilu – ať už nového nebo použitého? Textilní průmysl je jeden z největších znečišťovatelů a výrazně přispívá k současné klimatické krizi. Týká se to především primární produkce, ale je zajímavé uvažovat i právě o propojení s trhem se *second hand* oblečením. Jak je možné, že *fast fashion* firmy produkují stále větší a větší množství oblečení rychleji a rychleji, kde je ten materiál a proč není vidět? Když člověk začne přemýšlet o tom, co se děje s odpadem, najednou se zviditelní to množství materiálu – podobně jako když se například během stávký v Paříži ulice naplnily obřími hromad odpadu a to množství té materiality se najednou zviditelní.¹ Nicméně místa, kde se s odpady nakládá, jsou obvykle skryté v oddělených prostorech mimo náš zrak (Graber 2012).

I použité oblečení zdánlivě jednoduše mizí v kontejnerech na použitý textil – co se s ním potom děje? Víme, že materialita nemůže zmizet, může se jen přesunout nebo transformovat (Hetherington 2004). Co nám může přinést bližší seznámení s cestami věcí a zviditelnění procesů, jak se stávají odpadem? Je důležité procesy odpadávaní zviditelňovat a věnovat pozornosti tomu, jak se ztrácí z našich pohledů – „now, more than ever we need to train our attention on the many ways in which wastes are simultaneously disappeared from view“ (Alexander a O’Hare 2020: 2).

¹ <https://www.denik.cz/staty-eu/pariz-odpadky-popelari-stavka-duchody.html>

S oblečením jsou to třeba místa jako Chile nebo Ghana, kde se hromady oblečení kupí na rozsáhlých skládkách a není možné materialitu ignorovat.² Materialita se nám na těchto místech najednou vyjeví ve svém množství a svojí hmotné existenci. V běžném životě možná máme tendenci přehlížet materialitu věcí, i když se bavíme třeba o odpadech – jako bychom uvažovali v abstraktních pojmech, číslech a kategoriích a nejsme v kontaktu s hmotnou materialitou. Politická teoretička Jane Bennett, zdůrazňuje důležitost vnímání hmoty jako živé a ptá se: „How, for example, would patterns of consumption change if we faced not litter, rubbish, trash, or „the recycling,“ but an accumulating pile of lively and potentially dangerous matter?“ (Bennett 2010: viii).

Vstupním místem pro zkoumání životů použitých oděvů jsou pro tento výzkum kontejnery na použitý textil. Pozornost bude věnována především následným osudům materiality v organizacích a firmách, které obsah kontejnerů sbírají, třídí a zpracovávají. Zůstaňme ale nejprve u těchto nádob samotných. Kontejnery na textil jsou snadno rozpoznatelné, přestože nemají na rozdíl od kontejnerů na tříděný odpad jednotnou barvu – barva se liší podle provozovatele, který kontejner vlastní. Mívají však podobný tvar – jedná se o velké hranaté vysoké plechové nádoby a také většinou lákají nálepkami s různými nápisy na svých stěnách s podobnou tematikou: „Použitý textil k humanitárním účelům,“ „Nepotřebné věci potřebným lidem,“ „Děkujeme všem, kteří nám pomáhají pomáhat.“ nebo jenom „Ekologie a charita“. Hodnoty, na které odkazuje určitou formou většina kontejnerů, jsou především charitativní pomoc a také ekologická udržitelnost. Témata charity a udržitelnosti jsou také vetkána do obsahu této práce.

Kontejnery na použitý textil svým umístěním v prostoru naznačují svojí unikátní pozici a odlišnost od kontejnerů na směsný nebo tříděný odpad. Někdy stojí společně s kontejnery na tříděný odpad, jindy blízko vedle nich nebo trochu opodál, jindy zcela samostatně mimo dohled nádob na směsný nebo separovaný odpad – například někde u cesty, jindy u obchodních domů nebo u parkovišť vedle větších obchodů. Zdá se, že stojí tak nějak na pomezí a jejich sounáležitost ke kontejnerům na

² <https://www.abc.net.au/news/2021-08-12/fast-fashion-turning-parts-ghana-into-toxic-landfill/100358702?fbclid=IwAR2SWbqXWC6RNwkOdrAgWorR60kTlpprwGj3XJJ39JMAxymtfJthW2yGjBA>

<https://radiozurnal.rozhlas.cz/obleceni-jako-ekologicka-hrozba-jihoamericka-poust-se-meni-v-obri-skladku-8616538>

odpad je ambivalentní. Hodnota použitého textilu a způsoby, jakým se tento materiál stává odpadem, jsou také hlavní témata, kterým se tato práce věnuje.

Práce zkoumá, jaký je život věcí po kontejneru, především bezprostředně po sběru z kontejnerů, kdy se třídí a připravují pro další životy. V kontejnerech je materiál s potenciálem stát se darem, komoditou, surovinou nebo odpadem. Tyto kategorie se mohou jevit jako přímočaré a jasně oddělitelné – je při třídění sesbíraného materiálu z kontejneru jasné, který kousek je jasný poklad a který odpad nebo je se jedná o neurčitou hmotu, jejíž hodnota se vyjednává podle různých faktorů a kontextů? Jací aktéři a jaké procesy ovlivňují další život věcí?

2. Terén a metodologie

Použitý textil je možné odložit do kontejneru, vyměnit na swapu nebo také třeba prodat v online prostoru přes platformy jako je *Vinted* – textil může cirkulovat různými způsoby a v současné době chybí komplexní data o jeho materiálových tocích (Vashkevich 2020: 37). Navíc cesty použitého textilu a textilního odpadu také donedávna byly mimo legislativní ale i akademický zájem (Vashkevich 2020: 33) – například kontejnerům na použitý textil v České republice se zatím nevěnovala žádná akademická práce až na výjimku diplomové práce Stepana Vashkeviche (2020).

Důležitost zkoumání materiálních toků textilu je v poslední době aktuální i v rámci utváření politik v rámci Evropské Unie a Ministerstva životního prostředí – k významu legislativy v životě textilního materiálu se budeme věnovat v kapitole Odpadávání. Navíc sběr dat ohledně cest použitého textilu je náročný i právě proto, že použitý textil je v různých kontextech na pomezí daru, komodity a odpadu a často jsou hranice mezi těmito kategoriemi nejasné a různě propustné – i to budeme prozkoumávat v této diplomové práci.

V rámci výzkumu jsem se omezila na firmy a organizace, které provádějí sběr použitého textilu prostřednictvím stacionárních kontejnerů, což je v současné době v České republice nejčastější forma sběru použitého textilu a tedy významné místo, kde je možné pozorovat toky použitého textilu sesbíraného na území ČR. Kontejnery se tak staly vstupním místem pro zkoumání cest a životů použitých oděvů.

V České republice je v současné době kolem 9 000 kontejnerů nebo tzv. sběrných boxů na použitý textil (MŽP 2020). Kontejnery patří různým firmám a organizacím, v současnosti na území České republiky působí kolem deseti různých společností, které vlastní a spravují kontejnery. Provozovatelé kontejnerů jsou jak neziskové organizace, tak ve větší míře komerční soukromé společnosti. V některých obcích mají na starost kontejnery na použitý textil také odpadové firmy, ale spolupracují s jinými provozovateli kontejnerů na trhu, kteří od nich materiál odebírají (z e-mailové komunikace). Není neobvyklé, že vedle sebe stojí kontejnery od dvou nebo více různých (konkurenčních) společností. Jednotlivé firmy a organizace se od sebe poměrně výrazně liší.

Charitativní organizace mají kontejnery obvykle pouze na menším území (v rámci jednoho města nebo regionu), zatímco větší komerční společnosti sváží z celé České republiky, někteří i ze Slovenska. Charitativní organizace obvykle provozují malé prodejny, kde část sesbíraného materiálu prodávají a poté provozují charitní šatník nebo jiným způsobem část materiálu darují svým klientům nebo jiným neziskovým organizacím. Velké komerční firmy největší část materiálu prodávají (často do zahraničí) a některé firmy se také do určité míry věnují recyklaci. Konkrétním podobám darování, prodeje a recyklace se budeme věnovat v následujících kapitolách.

Můj etnografický výzkum probíhal přibližně v časovém rozmezí jednoho roku od podzimu 2022 do podzimu 2023. Jednalo se o tzv. *multi-sited* výzkum, o kterém Madden (2010: 53) píše, že je čím dál tím víc důležitý v současném globalizovaném světě. Zvolila jsem si tuto metodu, protože jsem se domnívala, že může dobře zachytit komplexitu různých praxí nakládání s použitým textilem a může přinést širší perspektivu, která možná nepřináší poznání tak hloubky, jako kdybych se soustředila na jeden provoz, ale umožňuje zviditelnit různorodé životy odloženého oblečení od darů v charitním šatníku, přes export oblečení do zemí globálního Jihu až po výrobu recyklovaných produktů z nevyužitelného oblečení.

Jádrem tohoto *multi-sited* výzkumu je nakonec tedy především etnografie z pěti provozů různých firem nebo organizací, které mají kontejnery na použitý textil a následně třídí a připravují sesbíraný materiál na další životy. Pokusila jsem se kontaktovat všechny provozovatele na trhu, o jejichž existenci jsem se dozvěděla. Z těch přibližně deseti firem, které v současné době v ČR provozují kontejnery, se mi nakonec podařilo domluvit s pěti z nich a navštívit jejich provozy. Jedná se o dvě velké firmy, které sbírají textil z celé České republiky, a věnují se mimo jiné částečně i recyklaci, potom jednu středně velkou firmu, která sbírá materiál v rámci dvou regionů a část materiálu prodává a část třídí pro neziskové organizace, a dvě menší charitativní organizace, které provozují malé prodejny a charitní šatníky, kam si mohou pro ošacení přijít klienti neziskových organizací.

Dále jsem realizovala dva rozhovory se zástupci organizací, které, jak se ukázalo, sami kontejnery na použitý textil neprovozují, ale provozují charitní šatník a charitativní obchod s oblečením především z osobně doneseného oblečení, nicméně ve výsledku se v této práci zaměřuji jen na ty společnosti, které kontejnery mají – kontejnery tak slouží jako spojovací prvek. Také jsem navštívila několik prodejen, o kterých jsem věděla, že je provozují společnosti, které také mají kontejnery. Dvakrát jsem se online účastnila konference Předcházení vzniku odpadů (v roce 2022 a 2023) – to mi pomohlo lépe porozumět veřejnému vystupování některých provozovatelů a zároveň mi konference přinesla i možnost slyšet další pohled na problematiku recyklace textilu z akademického prostředí a také z legislativního hlediska od zástupců Ministerstva životního prostředí. V poslední řadě jsem také vedla rozhovor s člověkem z INCIENu, který pracuje v rámci cirkulární ekonomiky se zaměřením na textilní průmysl. Okrajově jsem sledovala činnost některých firem na sociálních sítích.

Terén je možná také poměrně nezvyklý – nezaměřovala jsem se na marginalizovanou nebo informální praxi, ale naopak z větší části na komerční sektor. Ukázalo se, že to byla poměrně náročná volba terénu, protože jsem byla do velké míry závislá na tom, jestli mě pustí do míst, která nejsou veřejně přístupná a nebýt laskavosti aktérů, nemohla bych výzkum touto formou provést. Tím, že jsem vždy byla závislá na přítomnosti někoho z vedení, je můj výzkum omezen na perspektivu provozovatelů kontejnerů především z vedoucích pozic – nejvíc to bylo patrné u velkých firem, ve kterých jsem téměř neměla šanci se bavit se zaměstnanci, kteří materiál třídí.

Konkrétně se jednalo o jednorázové návštěvy provozů po celé České republice. V menších charitativních provozech jsem se mohla účastnit i třídění, povídali jsme si víc neformálně a tak jsem tam obvykle strávila kolem několika hodin. Pokud se jednalo o větší firmu, měla návštěva často oficiálnější podobu – dostala jsem krátkou prohlídku a potom prostor na rozhovor někde v kanceláři nebo v zasedací místnosti. Většinou se jednalo o osobní návštěvy, jednou jsem vedla také rozhovor přes zoom, ale později se mi podařilo do tohoto provozu domluvit i osobní prohlídku. Rozhovory byly většinou polostrukturované. Při polostrukturovaném rozhovoru člověk přichází s předpřipravenými otázkami, ale nejedná se o formu dotazníku jako spíš o způsob, jak udržet pozornost na klíčových

tématech, ale zároveň zůstat otevřený tématům, která jsou důležitá pro aktéry a která sami přinesou – zdánlivé odbočky se pak mohou ukázat jako klíčová témata (Madden 2010: 70).

Klíčovou metodou etnografie je zúčastněné pozorování. V rámci výzkumu obvykle část rozhovoru probíhala v kanceláři a část byla tzv. *go along* nebo *walking interviews*, kdy jsme společně procházeli provozem, kdy mi provozovatelé kontejnerů ukazovali, jak to u nich chodí a zároveň jsem mohla pozorovat, na co obracejí pozornost, čeho si sami všímají, co je pro ně důležité a i na tom zakládat své otázky. Pokud to šlo, bylo pro mě významné pokusit se mít *embodied experience* především při procesu třídění, tedy určitá snaha mít stejný subjektivní tělesný prožitek jako aktéři (Madden 2010: 82). V rámci výzkumu jsem také pořídila několik fotografií, nicméně vizuální záznamy bohužel nejsou dostatečně konzistentní, abych je začlenila do diplomové práce.

Ukázalo se, že terén byl pro mě různě dostupný a propustný. Všimla jsem si, že v některých případech bylo snadné a jednoduché mluvit zcela otevřeně o všem, trávit tam delší dobu, dokonce se i částečně podílet na třídění a být tedy také v blízkém kontaktu s materiálem – většinou se mi to podařilo ve více charitativně založených organizacích, kde se jedná spíš o menší provoz, který má na starosti třeba jeden člověk. V některých větších komerčních firmách proběhl trochu více formální rozhovor třeba v zasedací místnosti a potom poměrně rychlá prohlídka provozem. V těchto případech se mi nepodařilo mít tak blízký kontakt s materiálem. Zároveň jsem cítila, že občas jsme narazili na některé otázky, na které někteří úplně nechtěli odpovídat, i s ohledem na to, že jsem rozhovory nahrávala. Větší firmy si víc hlídaly, co a kde nahrávám a v jednom z provozů jsem si nemohla nahrávat vůbec, což bylo odůvodněno ochranou firemního *know-how*. Cesty textilu jsou tedy různě poznatelné, některá místa jsou méně propustná a více či méně umožňují poznání do různých hloubek.

Je důležité poznamenat, že praxe, o kterých pojednává tato diplomová práce, nezahrnují veškeré možné životy, které „zažívá“ materiál sesbíraný v kontejnerech na použitý textil, i kvůli tomu, že jsem prováděla výzkum jen u poloviny aktérů, kteří jsou v současné době na trhu aktivní – mnoho dalších životů a cest materiality zůstává neviděno. Výzkum je tedy z jistého pohledu neúplný, ale to ani nikdy nemůže být. Navíc výběr komerčních firem zastoupených v tomto výzkumu není náhodný i proto, že

některé z firem komunikují poměrně často s médii a jsou to právě tyto firmy, které jsou součástí i mého výzkumu. Diskurzu o použitém textilu tedy dominují především určití provozovatelé. Tuhle skutečnost jsem si plně uvědomila, když mi jedna z provozovatelek odpověděla na e-mail, že z časových důvodů odmítá setkání, ale vyjmenovala několik firem, které mi doporučuje oslovit, které – jak píše v e-mailu – *dávají rozhovory moc rádi*. Výzkum tedy podléhá tomuto „zkreslení“, respektive je to jeden z faktorů, který hraje roli v tom jaké formy životů, byly v rámci výzkumu zviditelněné, a které zůstaly skryté.

Na začátku setkání jsem vždy vysvětlila účel výzkumu a nabídla možnost anonymizace, která pro většinu aktérů však nebyla důležitá. Jména provozovatelů jsem se rozhodla i tak anonymizovat, i proto, že mým cílem není srovnání jednotlivých provozovatelů, ale spíš zachycení té rozmanitosti praxí a možných životů věcí. Nicméně zde mi přijde důležité poznamenat, že u některých citací nebo popisů by člověk, který je alespoň trochu obeznámen s aktéry na trhu, pravděpodobně rozpoznal, o jakou firmu se jedná a opravdová anonymizace tak není možná, aniž bych některé skutečnosti vynechala. V jednom takovém případě, který mi přišel důležitý, protože se jednalo o vývoj nového produktu, jsem poslala citaci ke schválení, abych si ověřila, že je možné ji v textu ponechat.

Výzkum se rozvíjel různými směry podle toho, co jsem se dozvíдалa a co vyzdvihovali různí aktéři. V různých kontextech se zvýrazňovala jiná témata, která se pak postupně formovala do kapitol v této diplomové práci. Můj vztah k tomuto terénu a tématu se také vyvíjel. Téma mě zajímalo mimo jiné proto, že nikdo vlastně úplně neví, co se s oblečením děje a komunikace provozovatelů mi přišla netransparentní. Původně jsem očekávala, že můj výzkum bude primárně kritika neokolonialistických a kapitalistických praktik exportu použitých věcí ze zemí globálního severu do zemí globálního jihu. Postupem času se však moje perspektiva také vyvíjela, jak jsem postupně poznávala terén, došlo k určitému zjemnění kritického pohledu na začátku výzkumu, a postupně jsem začínala vnímat víc nuancí a komplexitu celého systému, ale také laskavost a dobré úmysly všech, se kterými jsem mluvila.

3. Třídění

Přes kontejnery na textil projdou tuny materiálu – jak se z nesourodého obsahu kontejneru, ve kterém jsou nechtěné odložené věci, stane materiál vhodný pro další život, ať už jako dar, komodita nebo surovina? Tato kapitola je věnována praxi třídění. Třídění je zcela klíčovou praktikou, na které stojí veškerá práce s oblečením z druhé ruky. Proces třídění je také základní činností, které se věnují provozovatelé kontejnerů na použitý textil.

Použité oblečení je velmi heterogenní kategorie a každý kousek je specifický, to znamená, že získat hodnotu z této nesourodé masy vyžaduje mnoho práce (Norris 2012: 135). V kontejneru se zdaleka nesejde jednotný typ oblečení, ale mnoho jednotlivých kousků, které se od sebe mohou výrazně lišit tvarem, barvou, materiálem a v určitém smyslu neexistují dva zcela stejné. Navíc materiál, který je možné vložit do kontejnerů na použitý textil, obsahuje poměrně širokou škálu věcí – kontejnery na použitý textil sbírají kromě oblečení často také boty a další věci jako například hračky nebo kabelky. Uspořádat nesourodý materiál do úhledných kategorií vhodných pro další použití vyžaduje mnoho energie věnované právě procesu třídění.

Praxi třídění použitého textilu zkoumala v rámci svého etnografického výzkumu Julie Botticello (2012), která byla sama nějakou dobu zaměstnaná na třídící lince ve velké třídírně obnošeného šatstva ve Velké Británii – k jejím poznatkům se budu v této kapitole průběžně vracet. Botticello (2012) také poukazuje na to, že třídění je zcela zásadním procesem transformace použitého textilu na novou komoditu a třídící proces je vlastně v určitém smyslu výrobním procesem, kde surovinou je právě použité oblečení (Botticello 2012: 167). V kontextu práce s použitým textilem je roztřídění materiálu na co nejspecifičtější kategorie zcela klíčové.

Předtím než se materiál třídí v prostorech firmy nebo organizace, tak už při prvním přesunu materiálu z kontejneru dochází k prvnímu přetřídění, které provádějí řidiči (informátoři většinou mluvili o mužích-řidičích). Role řidiče tedy nespočívá pouze ve svozu materiálu, ale při přesunu do vozu, dochází už k první selekci. V této fázi už obvykle oddělí zcela očividný odpad – tedy například

netextilní materiál, který v kontejneru občas také skončí, jako jsou sklo nebo plasty, ale také textil, který je třeba viditelně kontaminovaný, je mokrá apod.

Když se kontejner vyváží, některé věci jsou zabalené do plastových pytlů, jak je tam vložili dárce, některé věci jsou tam – k nelibě provozovatelů a navzdory jejich instrukcím – vloženy tzv. navolno. V tomto případě pak řidič volně kousky vloží do větších plastových pytlů. Tady dochází k prvnímu uskupování materiálu a vzniku nových asambláží, někdy tak dojde k rozdělení dvou párů bot, ponožek nebo třeba ložního prádla. V této fázi je tedy veškerý sesbíraný materiál v pytlích – pytle oblečení jsou seskupené podle původního uživatele nebo podle místa sběru, pokud byly v kontejneru bez obalu. V některých provozech veškerý materiál, i ten zabalený, dávají ještě do větších plastových pytlů pro lepší manipulaci.

Takto připravený materiál pak cestuje různě dlouhou vzdáleností z kontejneru na místo hlavního třídění. Některý materiál putuje kratší vzdáleností, pokud má společnost kontejnery na menším území – například v rámci jednoho města nebo regionu, řidič objedná svojí trasu a doveze pytle na místo, kde probíhá třídění. Někdy pytle putují i delší dobu, třeba v případech, kdy je nutné materiál svézt z prostoru celé České republiky, některý materiál pak také v tomto případě větší část cesty jede vlakovou dopravou. Když tedy vysbíraný materiál dorazí na místo, tak je veškerý materiál v pytlích, některý zabalený původními dárce – prvními třídícími, jiný materiál je v pytlích společně podle místa původu – konkrétního kontejneru, do kterého byly věci vloženy. Jak se z tohoto tak rozlišeného materiálu stanou komodity a dary?

V rámci výzkumu jsem měla šanci se podívat a někdy i podílet na procesu třídění. Praxe třídění se velmi liší v měřítku nebo rozsahu, v jakém různí provozovatelé třídí materiál. Navštívila jsem několik malých provozů, kde třídí jedna paní nebo několik lidí do banánových krabic nebo několika plastových pytlů, které mají hned vedle stolu, na kterém třídí. Na druhé straně spektra jsem byla ve velké průmyslově vypadající několikpatrové budově, kde třídí mnoho zaměstnanců a část třídění probíhá i za pomoci třídící linky, kde se třídí v mnoha kolech a ve výsledku je materiál roztríděn až na dvě stě specifických kategorií. V této kapitole nahlédneme do těchto dvou typů provozů, do jednoho

malého a jednoho velkého a podíváme se, jaká specifika mají praxe třídění v malém a jaká ve velkém měřítku.

3.1 Praxe třídění v malém měřítku

V prostoru hraje rádio, hlasitá hudba, paní vedoucí třídí a s dalším zaměstnancem reagují na konverzaci v rádiu, panuje tady uvolněná atmosféra. Stojím u velkého stolu v té největší místnosti s paní, která má provoz na starost. Tenhle velký stůl slouží jako pokladna, ale zároveň jako plocha pro třídění. Stojím vedle ní, právě třídí hromady pytlů, které jim včera přivezli, chodí postupně pro pytle, pytel otevře a vysype a zkoumá jeho obsah. Dochází k pečlivému zkoumání, při kterém kousek vždycky obrací a kontroluje, jestli je čistý, nemá fleky nebo díry. Pokud se jedná o bundu, kabelku nebo třeba polštář kontroluje zipy, jestli jsou funkční. U bot zase kontroluje podrážku. Někdy se stane, že se objeví jenom jedna bota nebo ponožka a tak ji dá stranou a čeká, jestli dorazí i druhá. Některé pytle jsou úhledně zabalené, poskládané. Většina věcí je ve velkých černých pytlích na odpad, do kterých je dal řidič, protože byl materiál do kontejneru vhozen jen tak, nezabalený. Na dotyk je patrný rozdíl, nezabalený materiál je trochu vlhčí.

Třídíme, dáváme věci buď do pytlů za námi nebo, pokud to jde na obchod, tak to dáme na ramínko a položíme na stůl, kam si pro něj chodí zaměstnankyně, která věci roznáší po prodejně na jejich správná místa podle typu oblečení. Pokud se jedná o oblečení, které odpovídá konkrétním požadavkům neziskových organizací, tak ho dá do jednoho z pytlů za ní. Jeden pytel je do charitního šatníku stejné organizace, další je pro jiné neziskové organizace, pro kterou jsou věci rozdělené podle věku – jedna kategorie je pro děti do tří let, potom od tří až pro dospělé, potom jsou tam další specifické pytle pro někoho konkrétního – pánského oblečení v XXL velikosti pro jednoho klienta nebo další pytel pro konkrétní dítě z pěstounské péče. Dále pak

potom pytel, který je nadepsaný „zimní“, kam dává teplejší bundy, svetry. Také má specifické místo pro oblečení s vánočními vzory. Další pytel je potom na odpad, co putuje do recyklační firmy, další na odpad na vyhození – věci, které jsou znečištěné nebo roztrhané. Vedle je také pytel na plast. (zápisky z terénního deníku)

Proces třídění v těchto menších provozech obvykle začíná tak, že si člověk na stůl přinese jeden nebo více pytlů, které na nějaké místo vyložil řidič. Pytle poté otevírají – nebo častěji trhají – a zkoumají jejich obsah. Je tu určitý element dobrodružství a zvědavosti, ale někdy také zklamání nebo i znechucení, když člověk narazí na něco znečištěného – nikdo během třídění obvykle nemá rukavice. Materiál, který vypadá, že by bylo možné ho využít jako zboží na prodejny má prioritu a budí nejvíc radosti i při třídění.

Každý kousek je třeba důkladně prozkoumat a lidé ho obvykle několik sekund poměrně důkladně prohlíží. Oblečení často zkoumají z různých stran a zaměřují se na místa jako je podpaží nebo rozkrok. Dochází k interakci dotykem – materiál člověk možná přejede prstem nebo nehtem a vyzkouší, jestli se už neloupe nápis nebo jestli látka nemá žmolky, u kalhot také možná vyzkouší, jestli není zpuchřelá guma. Pokud je to bunda nebo kabelka se zipem, zip pokaždé vyzkouší. U bot zkontroluje podrážku. Je nutné materiál pečlivě prohlédnout, aby kousek neskrýval nějaké nedostatky, jako je nějaký flek nebo právě nefunkční zip.

Do jakých kategorií se třídí a podle čeho se lidé rozhodují? Jaký materiál osloví a bude vybrán k různým využitím nebo životům? V tomto typu provozu jsem pozorovala, že se obvykle třídí v podstatě do čtyř základní kategorií – v první řadě materiál na prodejnu/y, potom v různé míře materiál pro neziskové organizace nebo do charitního šatníku, také se odkládá materiál na opačnou sezónu (zima/léto), poslední kategorií je potom odpad – textilní, ale také třeba plastové pytle, ve kterých byl materiál vložen do kontejnerů. Některé kategorie jsou pak roztríděvané dál jinde (na prodejnách nebo v prostorech charitního šatníku) nebo jindy (to se týká především sezónním kouskům, které se odkládají a skladují na několik měsíců a vytáhnou se až nastane vhodné roční období, kdy pak

zase dochází k dalšímu přetřídění, na jaře se ze skladu vyndá a přetřídí materiál uložený společně jako „léto“, na podzim se pak zase roztřídí „zima“).

V jiném malém provozu, kde neprobíhá třídění v prostoru prodejny, tak materiál vytřídí do banánových krabic, které pak do prodejen odvázejí. Materiál, který vyhodnotí jako vhodný na prodejnu, se v této fázi třídí podle cílového uživatele, tedy především podle věku a genderu – banánové krabice jsou obvykle rozdělené na pánské, dámské a dětské oblečení a potom další kategorie jako povlečení a drobné kategorie jako bižuterie. K dalšímu třídění podle kategorií oblečení pak dochází až na prodejnách, kde si rozvěsí a rozloží nový materiál na příslušná místa. Podobně je tomu s materiálem do tzv. charitního šatníku, kde se pak oblečení ještě dále vytřídí a vyskládá podle kategorií – kalhoty, mikiny, trička s dlouhým rukávem, trička s krátkým rukávem, bundy, boty apod., také rozdělené také na pánské, dámské a dětské.

Není jasně a explicitně dané, jaké parametry má oblečení, které bude vybrané na prodejnu a které do charitního šatníku nebo pro neziskovou organizaci. Zjednodušeně se však během tohoto výběrového řízení třídění řídí podle těchto pravidel: do charitního šatníku musí být věci pěkné, čisté, bez fleků, mít funkční zipy, ale může být třeba vidět, že oblečení je oprané, má žmolky nebo zašlou barvu – vizuálně i na dotek tedy může nést známky nošení. Jsou to tedy kousky oblečení, na kterých je vidět, že už něco zažily, nesou známky interakce s minulým uživatelem a může být už na nich také vidět, že si opakovaně prošly procesem praní. Pokud však mají nějaké fleky, ať už jsou to příliš tělesné pozůstatky od lidských tekutin jako krev nebo pot, nebo fleky od jídla nebo třeba barvy, takové oblečení není obvykle vyhodnoceno jako důstojné pro další nošení. Naopak na prodej to už obvykle musí být v podstatě skoro nové věci – tedy věci, které tají své minulé životy a nejsou poznamenané minulým uživatelem.

Do toho obchůdku dáváme fakt pěkný, třeba módní věci. Do charitního šatníku taky, ale třeba už je to takový trošku vybledlý nebo to má žmolky – tak to spíš pro ty sociálně znevýhodněný, ale takový echt – do toho obchůdku. Do charitního šatníku je to jenom víc opotřebovaný, ale taky tam nedáváme žádný znečištěný věci, děravý

*nebo bez zipů. Všechno je tam pěkný, ale už je na tom třeba vidět, že se to víc pralo.
Nebo boty taky – třeba mají zašlý ty bílý špičky nebo prostě jsou fakt opotřebované,
ale ta bota není děravá, ty stélky nejsou děravý, tak je dáme těm sociálně
znevýhodněným. (C)*

Zároveň rozhodování během třídění závisí na mnoha dalších faktorech a parametry pro posuzování jsou velice proměnlivé, fluidní a závislé na aktuálním kontextu. Při třídění se zvažuje také ostatní materiál, který je v tu dobu na prodejních nebo v šatníku. Rozhodování je tedy kontextuální, pokud je nějakého typu oblečení aktuálně na prodejních větší množství, tak i kdyby ten kousek splňoval parametry na prodej, bude odložen do šatníku a naopak. Také při třídění hraje roli poptávka zákazníků nebo klientů a jejich preference. Obzvlášť v malých provozech při třídění několikrát zaznělo, že určitý kousek by se mohl líbit konkrétnímu stálému zákazníkovi nebo zákazníkům.

Zároveň se rozhodování může hodně lišit podle toho, kdo třídí, roli zde hrají také osobní preference barev, stylů, materiálů apod. Když jsem zkoušela třídít, líbil se mi například jeden kousek, který naopak paní vedoucí vyhodnotila jako odpad. I když existují daná pravidla a konkrétní kategorie, do kterých je možné materiál vytřídít, mnohdy není zcela jednoznačné, kam materiál zařadit a rozhodování do velké míry závisí na zvážení a zkušenostech jednotlivých pracovníků, i proto mohou někdy vznikat konflikty, kam materiál „správně“ zařadit (Botticello 2012). Botticello (2012) si také všimla, že ženy v třídě čerpají i ze svých zkušeností s nákupem oblečení a uvažují o tom, co by si samy koupily.

Když jsem zkoušela také chvíli třídít, tak přestože jsem měla nějakou představu, podle jakých parametrů vyhodnotit co kam patří, tak u většiny kousků jsem si nevěděla rady a ptala jsem se vedoucí. Paní, která třídila, se však obvykle moc dlouho nerozhodovala. Jedná se tady spíš o tzv. vtělené vědění (*embodied knowledge*), které se dá těžko pojmenovat slovy a zachytit v nějakých explicitních pravidlech, ale je spíš vepsáno do těla (Botticello 2012: 173). Botticello (2012: 175) píše, že jí třídění začalo jít podstatně rychleji, když přestala tolik přemýšlet, kam kousek patří, a začala třídít víc

„intuitivně“. Při třídění není čas moc rozmýšlet a vtělené vědění vede k rychlejšímu vyhodnocení a rozhodování a je tedy pro rychlé vytřídění velkého množství věcí zcela zásadní.

Botticello (2012) také zdůrazňuje roli fyzického intimního kontaktu s materiálem a použití různých smyslů. Při třídění pracovníci často nemají rukavice, nebo v případě třídírny, kde byla Botticello (2012: 172), jsou rukavice dokonce zakázané. To poukazuje na zcela zásadní roli doteku a kontaktu s tělem při třídění použitého textilu. Jenom zrak často nestačí, aby se poznalo, jestli je kousek mokrá, nebo z jakého je materiálu. Při třídění není čas dívat se na cedulky s materiálním složením, pokud je oblečení ještě vůbec má, nejrychlejší je poznat materiál dotekem. Botticello (2012: 173) pozorovala, jak například jedna z pracovnic, aby rozhodla, jestli je to vlna nebo ne, tak si to přikládala svetr na krk, aby posoudila, jestli „kouše“.

3.2 Praxe třídění ve velkém měřítku

Nejprve se jdeme podívat dolů, je tam spousta zaměstnanců, v této části především muži, zrovna asi něco vykládají, všichni se tam pohybují poměrně rychle, hluk strojů a hlasů, zástupce, který mě provází, se se všemi zdraví, občas dává nějaké instrukce, často mu někdo volá a vyřizuje. Je vidět, že probíhá mnoho paralelních procesů, které musejí být dobře sladěné. Ve skladu jsou vidět velké průmyslové balíky zabaleného materiálu.

Pak přejdeme stranou, tam je kruhová třídící linka. Má několik „skluzavek“ ze všech stran, které mají pod sebou tzv. klece – velké kovové koše na různé kategorie materiálu, které tam sklouzávají vytříděné. Vyjdeme taky nahoru ke kruhovému třídění. Zdá se mi, že se linka otáčí velmi rychle, ale prý běží na ten nejpomalejší režim. Nahoře je několik žen – možná šest, které jsou rozestoupené každá tak půl metru od sebe a třídí materiál, který se tam točí. Kousek rychle prohlídnou a házejí do jednoho z otvorů, který je pak napojený na tu skluzavku, pod kterou stojí dole klec. Přijde mi, že třídí velmi rychle a zručně házejí kousky i do otvorů poměrně

daleko od nich. Dole mi pak pan říká, že tam má ty nejpomalejší třídícíky a i tak mají o sto procent větší produktivitu než ty nejrychlejší při ručním třídění.

Třídící linka se nachází na jedné straně velké haly, kterou potom poměrně rychle procházíme dál. Ve zbytku této haly jsou různá stanoviště, kde obvykle vidím stát jednu ženu. Tady dochází k ručnímu třídění. Na každém stanovišti má žena před sebou stůl, na kterém třídí a kolem sebe několik klecí nebo domovních černých plastových popelnic, do kterých rozhazuje oblečení, které vytřídí. Na každém stanovišti je jiný typ materiálu. Bylo tam stanoviště, kde se třídilo „dětské“ – jedna z kategorií vytříděná na třídící lince, kam patří kromě dětského oblečení i třeba košile a další hlavně asi bavlněný materiál, potom tam bylo stanoviště například s kalhotami. Vzadu potom domácí textil, kde zrovna nikdo netřídil – asi není toho materiálu tolik. Později mi pan říkal, že každá ze třídících má svoji specializaci – tedy určitý typ materiálu, který umí dobře třídít. Je potřeba aby uměly několik kategorií, aby bylo možné pokrýt ten materiál, který je zrovna potřeba. Je patrné, že je tady kladen důraz na co největší efektivitu. (zápisky z terénního deníku)

Materiál se tak v průběhu několikakolového třídění přemísťuje po různých částech budovy a projde rukama několika lidí. Třídí se především na *reuse*, ale i podle materiálu na recyklaci. Při třídění v takto velké měřítku pomáhá třídící linka. Třídící linka se používá k prvnímu roztřídění, i tady se ale potom využívá ruční třídění k pečlivějšímu roztřídění. Třídící proces probíhá ve dvou fázích – tzv. hrubé a jemné třídění. V prvním kole je využita právě třídící linka, kde dochází k poměrně rychlému a zběžnému roztřídění do několika základních kategorií. Pak se materiál dál třídí ručně, kde se podrobněji zkoumá a kontrolují se jeho kvality a nedostatky. Materiálu, který projde přes třídící linku, je opravdu hodně a hlavní co na té lince oceňovali, bylo zvýšení rychlosti třídění, efektivity a produktivity.

Potom dochází k ručnímu přetřídění na stole, které se podobá tomu, které jsme rozebírali u menších provozů. Na každém stanovišti toho tzv. jemného třídění je pracovnice – obvykle žena, která

má před sebou stůl a kolem sebe několik pytlů nebo popelnic, kam třídí materiál. Tady už mají na částečně předtříděné věci, které by měly patřit do jedné kategorie. Zajímavé také je, že každá pracovnice jemného třídění se specializuje na třídění konkrétní kategorie, respektive několika kategorií. Podle zástupce provozu je to velmi významné pro zrychlení a efektivitu třídícího procesu, že každá pracovnice třídí právě ten typ materiálu, který umí třídít dobře a rychle. Na každém balíku vytříděného pro konkrétního odběratele bylo také jméno zaměstnankyně, která danou várku třídila. Pokud by byly v rámci inspekci – které jsou prý velmi časté a přísné – nějaké problémy, je možné dohledat kdo připravil daný materiál. Třídění nemůže provádět jen tak někdo. Podobný jev pozorovala i Botticello (2012: 178), podle které tato praxe poukazuje na velký vliv, které mají pracovnice na kvalitu třídění a tedy na podobu finálního produktu – balíku s vytříděným materiálem, který je připravený na prodej.

Významu třídění se také věnovala mimo jiné Anna Tsing (2013), když sledovala globální řetězec s houbou čirůvkou (*macutake*). Popisuje, jak v rámci celého řetězce projdou houby tříděním nesčetněkrát, přestože houby se v procesu v podstatě nemění – to podle ní poukazuje na zásadní význam této činnosti (Tsing 2013). Tsing (2013) se domnívá, že hlavní funkce opakovaného třídění v rámci dodavatelských řetězců a kapitalistického systému obecně je „očistění“ komodity – není podle ní natolik důležité, do jakých kategorií se houby třídí (podle zralosti, velikosti, původu apod.), ale zásadní je, že dochází ke zbavení pozůstatků darování tím, že třídění provádějí lidé, kteří nevědí nic o původu těchto „proto-komodit“ a tak vytvářejí „očistěnou“ komoditu (Tsing 2013: 23).

Podle Tsing (2013) tedy opakované třídění vede k očistění komodity a je významné jací lidé třídění provádí. V kontextu třídění použitého textilu jsem pozorovala, že vedoucí malých provozů často sami třídí nebo jsou s věcmi v blízkém kontaktu, zatímco ve větších provozech jsou role víc oddělené. Ve větších provozech také dochází k opakovanému třídění, které v různých fázích provádějí různí lidé – materiál projde mnoha rukama. Zde jsem pozorovala vznik produktu, který bych dle parametrů Tsing (2013: 37), označila jako „očistěnou“ komoditu – oblečení se rozřadí do konkrétních kategorií a stává se z něj součástí inventáře, se kterým se obchoduje. Naopak v menších provozech nedochází k očistění darů na „čistou komoditu“ i proto, že věci mají pořád mnohdy podobu daru –

nejen v charitním šatníku nebo jako dary neziskovým organizacím, ale i na prodejních, kde prodavačky občas dají něco zadarmo nebo věc uschovají pro stálé zákazníky.

4. Darování

*Já do textilních kontejnerů odnáším především oblečení, o kterém si myslím, že najde ještě další využití. A ta motivace nebo ta představa je taková, že tam sedíte, že to došijete, vyperete, dáte to potřebným lidem – je to tak nebo je to ještě trošku jinak?
(moderátor na konferenci PVO 2023)*

Zdá se to být jednoduché – lidé darují své nepotřebné oblečení „na charitu“, která pak rozdává tyto dary vhodným „potřebným“ – provozovatelé kontejnerů se shodovali, že se často setkávají s touto mylnou představou o své práci. V této kapitole se podíváme na důvody, o kterých provozovatelé mluvili, proč to v praxi nefunguje a nemůže fungovat tímto způsobem, jak by si mnozí z nás mohli představovat – že společnosti převezmou obnošené oblečení a najdou vhodného nového uživatele, „který to ještě užije“ nebo „komu to ještě udělá radost“ nebo se jiným způsobem „najde ještě další využití“. Jedním z hlavních faktorů, které sběrači zmiňovali, je skutečnost, že jen samotné přijímání těchto „darů“ je ekonomicky velmi nákladné.

Dar má v kontextu těchto tzv. charitativních kontejnerů mnoho různých podob. Jedná se o poměrně malé množství materiálu, které po vložení do kontejnerů dál žije jako materiální dar. Jedná se především o dary na základě konkrétní poptávky, ať už pro jednotlivce – např. děti v pěstounské péči, nebo pro nějakou skupinu lidí nárazově po krizové situaci nebo jde o pravidelné darování určitého typu materiálu dle poptávky konkrétní neziskové organizace, se kterou sběrači spolupracují. Další formou, kterou někteří sběrači oblečení darují je provoz tzv. charitního šatníku, kam si jednou týdně mohou lidé na základě poukázky od sociálních pracovníků a pracovníků přijít pro ošacení. Charitní šatníky také bývají navázané na další sociální služby – jedna organizace má například charitní šatník, který je cílen obvykle pro lidi bez přístřeší, zároveň nabízí jednou nebo vícekrát v týdnu možnost se osprchovat a poté ošatit z věcí v charitním šatníku.

Přímé dary ve formě vyříděného oblečení daruje jen malá část provozovatelů, největší část daruje finanční příspěvky různým neziskovým organizacím. Někteří provozovatelé mluvili o tom, že ve většině případů je vhodnější finanční a ne materiální dar. Spojení sběru oblečení a charitativní

činnosti není novým fenoménem, ale jak poukazuje Norris (2012: 133), už po druhé světové válce bylo častější využívat sesbírané oblečení na prodej a z vytěžených peněz podporovat různé projekty, než darovat oblečení přímo. Oblečení je málokdy využíváno jako přímá pomoc i v krizových situacích, při katastrofách apod., protože je to logisticky náročné, a je těžké najít vhodné oblečení, aby skutečně odpovídalo potřebám (Norris 2012: 133). Mnoho provozovatelů tedy podporuje různé neziskové organizace tím, že darují část financí získaných z prodeje a přispívají konkrétní neziskové organizaci, se kterou spolupracují, což obvykle avizují nálepkou na svých kontejnerech. Také dochází ke kombinaci obou strategií – tedy kombinaci materiálních a finančních darů. Bez ohledu na rozsah „charitativní“ činnosti konkrétního provozovatele, celý provoz kontejnerů na použitý textil je založen na prodeji velké části nebo veškerého sesbíraného textilu, díky kterému mohou pokrýt své náklady včetně nákladů na přijímání a dávání darů.

4.1 Přijímání daru

Lidi si myslěj „my jim to dáváme zadarmo“, ale zadarmo – drahý. (A)

Když se podíváme na to, co je v kontextu kontejnerů na použitý textil označováno jako dary, jsou to nejen dary provozovatelů kontejnerů charitativním organizacím, ale také dary od dárců – jednotlivců, kteří do kontejnerů odkládají svoje staré nebo nevyužité oblečení a další věci. V první řadě se v rozhovorech s provozovateli kontejnerů výrazně zviditelňovaly nákladné procesy, které jsou spojené s přijímáním těchto darů, které mohou být na první pohled neviditelné. Koupě a údržba kontejnerů, svoz textilu do skladu a s tím spojené náklady na dopravu, řidiče – to jsou všechno náklady jenom na sběr materiálu, navíc další náklady jsou spojené s tříděním, mzdami pro zaměstnance, které třídění provádějí a nájem za provoz prostor a skladu. Veškeré fáze provozu jsou tedy poměrně nákladné, a provozovatelé většinou nemají žádné dotace.

Z rozhovorů a z výzkumu jasně vyplývá, že pouhým sběrem jsou provozovatelé spíše tzv. v mínusu, než že by nahromadili cenné poklady. Finance na koupi kontejnerů, dopravu, třídění atd. pochází především z prodeje textilu – především do zahraničí (viz kapitola Komodifikace). Je to také

právě prodej části nebo veškerého textilu, který umožňuje finanční a materiální dary – vztah darování mezi určitými aktéry je podmíněn vztahem finanční směny mezi aktéry jinými. Je to základní skutečnost, která umožňuje fungování celého systému trhu s obnošeným šatstvem.

To jsou věci, které si lidi prostě neuvědomují a pak s vámi bude někdo v obchůdku licitovat, že to triko stojí třicet korun a že jsme zloději, protože nám to dávají lidi zadarmo a my za to chceme peníze. (B)

Lidi se dokážou pobouřit, že my třeba prodáváme, ale jako nakrmím řidiče hadrama? Kontejnery koupit za hadry, auta koupím za hadry? Daně státu odvedu v hadrech? Je to takový klišé, lidi tomu prostě nerozumí a nenapadne to fakt ani chytrý lidi. (A)

Tím, že jsou zdrojem tohoto systému a trhu s použitým oblečením právě dary, tak to vytváří určité napětí. Sběrači častokrát zmiňovali, že kvůli prodeji materiálu někdy čelí kritice. Informátoři občas zmiňovali případy, kdy jim lidé volají a zajímají se o to, co se děje s jejich darovanými věcmi. Dalo by se říct, že nit', která pojí dárce s odloženým/vyhozeným/darovaným předmětem ještě není zcela přetrhána. Odkládání použitého oblečení do kontejneru a významy, které jsou s tím spojené, nejsou předmětem této práce, nicméně zdá se, že se sebou darování do kontejnerů nese určité očekávání a závazky.

Jak už tvrdil Marcel Mauss (1925), významné u darů je to, že přestože darování může probíhat jedním směrem a zdánlivě se nejedná o směnu, často akt darování v sobě – často implicitně – nese závazek reciprocit. To znamená, že dar tedy zavazuje příjemce k oplacení daru. S charakteristikami tohoto vztahu se provozovatelé kontejnerů také někdy setkávají, když čelí kritice kvůli prodeji oblečení – jako by tím tak porušili nevyřčený závazek. Neočekává se od nich sice oplacení daru zpět směrem k dárci, ale předpokládá se darování někomu dalšímu a ne prodej původního daru jako komodity.

Svojí činností musejí provozovatelé proto často obhajovat a používají různé komunikační strategie, jak legitimizovat a vyjednávat svojí činnost zdůrazňováním svojí charitativní činnosti a zneviditelnování komerční činnosti. Je možné pozorovat, jak se někteří v komunikaci s veřejností (na

webových stránkách, sociálních sítích nebo během konferencí) při popisu svojí činnosti vyhýbají slovům jako „prodej“ a používají místo toho třeba ambivaletní termíny jako „poslat dál“.

Pak ještě podporujeme finančně organizace, které pracují s ohroženými dětmi, kde opravdu potřebují ty peníze a ne oblečení, ale to se blbě komunikuje, je to takový složitý. Tak jsme si říkali, že nám tam chybí prostě vyloženě ty děti. Takže možnost spolupráce s touhle organizací nám dává obrovskéj smysl a piárově je to pro nás samozřejmě taky zajímavý. (A)

Zároveň je patrné určité napětí mezi povědomím o fungování systému sběru použitého oblečení a praxí. Tento problém tematizovali i někteří provozovatelé a mluvili o tom, že někdy vědomě zjednodušují svojí činnosti, protože vysvětlovat komplexitu nakládání s použitým textilem je náročné a v podstatě nemožné, protože chybí povědomí o této problematice a – jak ukazuje i tento výzkum – je to velmi složité.

Nemůžeme to těm lidem všem vysvětlovat, to by se zbláznili. My musíme říct, dělejte to tak a tak, prospěje to tomu a tomu a dává to smysl. Nemůžeme edukovat lidi v tom, jak obtížný je třídění a recyklace textilu, to ty lidi nedokážou pochopit. Zrovna jako jim to nemůžete říct u plastu, protože to je tak složitá problematika a to že se recykluje pouze deset procent plastů nemůžete lidem úplně tlačit do hlavy, protože oni pak přestanou třídít. Těm lidem musíte dát snadnou a smysluplnou cestu, která jim ale taky dá dobrou pocit. (A)

Zároveň protože je systém zcela závislý na těchto darech a provozovatelé tedy potřebují přilákat dárcce a ovlivnit, aby darovali co nejvhodnější dary, může být významné zdůrazňovat smysl této činnosti a navíc dát lidem možnost mít z odkládání „dobrý pocit“. Je tedy významné, jak komunikují s potencionálními dárci, ať už nápisy a ikonkami na kontejnerech nebo na sociálních sítích a webových stránkách. Systém v současné době stojí na tom, že do kontejnerů lidé dávají alespoň částečně také zcela pěkné oblečení. Obvykle tedy opravdu není čas a finance upravovat, zašívát, nebo prát a celý systém je závislý na tom, v jakém stavu darované věci jsou – a pokud se bude jednat o

pěknou bundu, ale nebude mít například funkční zip, nevyplatí se ji opravovat a už ji pravděpodobně další život jako oblečení nečeká.

Ted' se strašně vyrojily různý influencerky a oni mají takovou tu tendenci říkat: „dávejte do těch kontejnerů to nejhorší“, ale my musíme z něčeho žít, tak tam musí být nějaký oblečení, který je použitelný a který my třeba dokážeme zpeněžit, z čeho bysme jinak žili. My nedostáváme nic, my naopak platíme za nájmy, děláme si ty kontejnery a takže je to pro nás i argument dávejte nám tam to dobrý, to poslouží, s odpadem umejte okno. (A)

Kontejnery na použitý textil jsou závislé na darech veřejnosti – jedná se tedy o poměrně nespolehlivý zdroj materiálu, který se různě mění, co se týče množství i kvality, a je také závislý na spotřebních trendech a rychlosti odkládání (Norris 2012: 139).

No naopak toho materiálu je teda ted' čím dál míň, už vlastně od druhý vlny kovidu, kdy lidi přestali nakupovat. A ted' se lidi bojí, bojí se třeba zbavit zimní bundy, protože nevědí, jestli si koupí novou, takže bude to naopak ještě horší, takže ted' je velkej nedostatek tohohle materiálu. Do toho vzrostly hrozně náklady – benzín, nafta, kontejnerová doprava, kamionová doprava, všechno se strašně zdražilo, takže je to ted' velkej boj. (A)

Na podzim roku 2022 po pandemii covidu-19 a ekonomické krizi, která následovala po ruském útoku na Ukrajinu, někteří provozovatelé mluvili o nedostatku materiálu. Nedostatek oblečení v kontejnerech tak může mít za následek obavy, že nebudou schopni pokrýt náklady na provoz, včetně mezd zaměstnanců. Mluvili často také o nejistotě do budoucnosti. Provozovatelé hovořili o nedostatku materiálu obecně a také o nedostatku vhodného oblečení pro účely neziskových organizací, se kterými spolupracují.

O obsahu kontejnerů můžeme uvažovat jako o *perikapitalistické* surovině, jak o tom uvažuje Tsing (2017: 85). Tsing (2013, 2017) hovoří o tom, že kapitalistický systém je ve skutečnosti zcela závislý na mimokapitalistických zdrojích a procesech na okrajích tohoto systému, ať už na přírodních

procesech (jako houba čirůvka, která se nedá pěstovat v žádné továrně) nebo na různých formách daru. Stejně tak globální trh s použitým textilem je zcela závislý na darech jednotlivců, kteří odkládají své oblečení do kontejnerů.

4.2 Dávání daru

Když to dávám jako dar, tak mě to stojí peníze. (A)

Stejně jako přijímání darů, ani dávání darů není zadarmo. Kromě výše zmiňovaných nákladů je velmi drahé třídění. Provozovatelé, kteří provozují charitní šatník nebo kteří kromě finančních příspěvků poskytují neziskovým organizacím nebo jiným subjektům i tzv. materiální pomoc se shodovali, že oděvní pomoc má svá specifika a jedná se o poměrně komplikovanou činnost. Je patrné, že třídění je zde zcela zásadní praxí. Nevytříděný textilní materiál podle informátorů ve skutečnosti nemůže „pomáhat“.

Naše společnost sesbírá desítky tun textilu týdně a nemůžete přijet do té neziskové organizace a vyklopit jim tam tu dodávku. Musíte vytřídit hodně materiálu, abyste našla to, co oni ve skutečnosti potřebují. Oni nemají kapacitu to třídit - budou tam mít odpad, budou tam mít poškozené věci, dvacet let starý kožichy a tak dále. (A)

Specifikem oděvů je to, že se obecně jedná o velice heterogenní materiál – materiál různých typů, tvarů a velikostí, kde hrají roli také další aspekty jako sezónnost, módnost, ale také osobní preference. Najít vhodného příjemce pro specifickou odloženou textílii a tak propojit odložený kousek s novým uživatelem vyžaduje mnoho energie. Navíc v kontejnerech je mnoho materiálu různé kvality, včetně odpadů nebo jiného materiálu, který není vhodný jako dar. Při vytváření daru je tedy nutné vybrat věci z velkého množství nestejnoroďého materiálu, kde jsou i věci, které jsou špinavé, dřevé, nefunkční nebo už z jiného důvodu nejsou důstojné jako dar někomu dalšímu. Jaký typ materiálu tedy opravdu „pomáhá“?

Lidi si myslí, že my co sebereme, tak máme dát potřebnejm. Viděla jsem jednou na Facebooku takovej vtíp: starý chlupatý chlapy měli na sobě takový ty podprsenky jak měla Madonna a samodržíci vokatý punčochy a podobně, a byl u toho titulek „Lady Gaga věnovala své oblečení bezdomovcům“ – a to je to klišé, že si lidi myslí, že má jít všechno charitě. (A)

Jedna z informátovek zde ilustruje několik paradoxů, které se ukazovaly během výzkumu. Přestože kontejnery jsou často plné věcí, vhodných darů je tam často nedostatek. Některý materiál, který skončí v kontejnerech, není vůbec vhodný pro neziskové organizace. Na jednu stranu jsou to kategorie věcí, které prostě v charitním šatníku, kam chodí většinou lidé bez přístřeší, nevyužijí – to jsou třeba společenské šaty, boty na podpatku, kostýmy apod. Další významný nesoulad, který tady ilustruje, je v tom, že v kontejnerech bývá více dámských věcí, zatímco pánského oblečení, které je často víc potřeba, je nedostatek. Jedním ze zásadních charakteristik, ve kterém se nepotkávají darované dary s tím, co je potřeba pro účely předání neziskové organizace je tedy „gender“ oblečení.

Oblečení na tom charitativním obchodu donedávný doby téměř výhradně potřebovaly charity, který mají klienty na ulici, takže bezdomovci a drogově závislí a tam je hlavní problém v tom, že jsou to z 80 procent muži a v těch kontejnerech je 80 procent dámského. (A)

Oblečení pro neziskové organizace by dále mělo mít jisté vlastnosti a být vhodné pro podmínky života například právě na ulici (*musí splňovat určitý parametry jako je vrstvitelnost, hřejivost – A*). Také není vhodné oblečení určitých barev – především bílá. Často je také zájem třeba o pracovní oděvy.

Dalším významným parametrem bychom mohli nazvat důstojnost – vhodné pro sociální život ve společnosti. Často v konverzacích s provozovateli kontejnerů zaznívalo, že dárci mají zkreslenou představu o tom, co je v tomto ohledu vhodný dar. Do některých provozů, kam je možné přinést věci i osobně, se pak tyto konflikty projevují nejjasněji.

Občas se lidi zlobí, že nechceme brát všechno. Já jsem z toho kolikrát špatná, když na mě někdo křičí, tak říkám: „Prosím vás, nekřičte na mě, my nejsme sběrný dvůr, ale my jsme charita“. „Oni nemaj v čem chodit“ – oni potom začnou ty emoce – „a my jim budem dávat značkový?“ Tak říkám: „To nikdo nechce, ale oni nebudou nosit – i když je člověk bez domova – flaušový dlouhý kabáty, dyť to je těžký, to nikdo nechce“. „No a co nosí?“ „No tak třeba jako když jdete s pejskem – bunda, rifle, nějaký boty, teplý ponožky v zimě, šálu, čepici, rukavice...“ My tam máme taky třeba poznámku, že nebereme pozůstalosti, to je pro mě takový nepříjemný, protože se zlobí, že to nechceme. Ale ti lidi v té nouzi, to jsou vesměs mladí, takže už to nechtějí. A já to zase chápu, spoustu jich už známe, jsou to pořád stejný tváře, tak víme, že chodí na brigády a tak chtějí taky vypadat. (C)

Podobně dětské oblečení, které se dostane do kontejneru, je málokdy v takovém stavu, aby mohlo sloužit k dalšímu důstojnému nošení.

To dětský většinou bývá v hodně špatný kvalitě, protože ženský hodně vyměňují, dědí, swapujou, takže to dětský se už potom do toho kontejneru dostane třeba děravý a ty děti normálně žijou v sociálním prostředí a mají spolužáky, který maj iphone ve druhý třídě a podobně, takže to bylo takový klišé, že se ty věci hodí pro ty dětský domovy a tyhle zařízení, ale uplně to není pravda. (A)

Jedná se sice o oblečení pro tzv. „potřebné“, ale poptávka se neřídí pouze tím, co je potřeba, ale také co lidé chtějí a o co mají ve skutečnosti zájem.

Máme tady pořád štosy svetrů, které jsou právě často po starších lidech třeba z pozůstalosti, ale my to neupotřebíme, to nikdo nechce, protože vzhledem k tomu, že klienti jsou většinou mladí lidi, tak všichni chtějí mikinu s kapucí, tady to taky jim ukážete „Ne to já nechci“, jenže toho tolik není, to málokdy lidi věnují nebo je to třeba roztrhaný, protože to je teď i trend, je to móda a je to i fajn, že si to dají na tu hlavu, ale toho je nedostatek, bohužel. (C)

Nicméně některé věci, které nejsou vhodné jako dary pro neziskový sektor, ať je to zmiňované dámské oblečení nebo společenské šaty, také mohou mít další život a jsou zase vhodné na prodej – tomu se budeme věnovat v další kapitole.

5. Komodifikace

V této kapitole se podíváme na to v jakých kontextech má materiál z kontejnerů další život jako komodita a jak se taková komodita z nesourodého odloženého postspotřebního materiálu vytváří. Významným tématem, které je spojený s použitým textilem a jeho směnou, je otázka hodnoty – jakou má materiál sesbíraný prostřednictvím kontejnerů hodnotu a jak hodnotu provozovatelé kontejnerů vyjednávají a vytváří. Existuje několik způsobů a praktik, jak se ze sesbíraného použitého materiálu znovu stává komodita.

5.1 Prodej „originálu“

První strategií pro vytvoření zisku ze sesbíraného materiálu, kterou využívají někteří provozovatelé, je prodej veškerého vysbíraného materiálu přesně v tom stavu, v jakém byl vložen do kontejnerů, bez toho aniž by došlo k přetřídění. Pro tento typ směny je naopak důležité, aby materiál vůbec tříděním neprošel – hodnotu má totiž právě nevytříděný materiál, který se v rámci trhu s použitým textilem označuje jako tzv. „originál“.

Tomu, co do kontejnerů dají lidi, se říká originál. A vlastně ti naši řidiči, když přijedou k tomu kontejneru a otevřou ho, tak ty věci napytlujou do průhledných pytlů, zavážou a přijedou sem s tím a do toho se nesmí zasáhnout. Protože by to jinak nebylo originál a každej partner by se domníval, že jsme mu tady ty dvě procenta (toho nejlepšího) sebrali. (A)

Tzv. originál je tedy veškerý materiál přesně tak, jak byl dán do kontejneru v původním – originálním – stavu bez dalšího zpracování a přetřídění. To znamená, že tam odběratel bude mít materiál různé kvality, včetně odpadů, ale i včetně těch nejlepších kousků. Když firma prodává originál, je to podle jednoho informátora ta nejjednodušší cesta, protože v tomto případě firma dostane stejnou cenu za materiál bez ohledu na to, o materiál jaké kvality se jedná.

Spousta firem, které jenom sbírají a ten materiál rovnou prodávají, tak pro ně je to jednoduchý, protože dostanou zapláceno i za ten odpad. My to musíme roztřídit a taky musíme nějakým způsobem zlikvidovat i ten odpad. Ale pokud prodávají originál, mají vlastně zapláceno všechno. Oni třeba dostanou za kilo devět korun a dostanou i za odpad devět korun. Jenom se to bude lišit podle toho, jestli je to originál z Prahy nebo jestli je to originál z vesnice, tam se to liší podle módnosti. (E)

Prodej originálu je tedy určitou cestou, jak zpeněžit získaný materiál bez ohledu na to, jestli to zrovna bude várka, kde je spousta hezkých věcí nebo většina odpadu. Nicméně také se hodnota vysbíraného materiálu liší i podle místa sběru a liší se cena „originálu“ z velkého města nebo z menších obcí. Cena se tedy odvíjí z nějakého průměru a zkušeností, ale nehraje v ten moment roli, o jaký materiál se v tu chvíli konkrétně jedná – hodnota materiality v tomto kontextu se tedy odhaduje bez přímého kontaktu s ní a bez hodnocení specifických kousků přítomných v daném balíku.

V případě prodeje originálu jako komodity je cenná právě ta nesourodá materialita, tak jak se sejde v kontejneru – asambláž celého spektra sesbíraného materiálu. V rámci řetězce a života postspotřební materiality z kontejneru dochází ke konstantní proměně asambláží. V kontejneru se sloučí materiál od různých spotřebitelů/dárců, který se pak řidič seskupí třeba v jednom pytli jako „originál“. Pak také záleží, který zákazník zrovna přijede a do které země asambláž poveze dál. Tam se pravděpodobně znova sloučí s dalšími pytli z různých zemí. Obsah bude zrovna přetříděný a zhodnocený jako jednotliviny, předtím než budou zase vytríděny do kategorií a nových asambláží vhodných pro prodej nebo jiné využití. Originál prodávají odběratelům obvykle ze zahraničí, kde spolupracují s velkými třídírnami/zpracovateli použitého textilu v zahraničí, v Evropě například zmiňovali Itálii nebo Maďarsko ale také Asii, kde pak jsou velké třídírny, kde materiál zpracovávají ve velkém měřítku.

5.2 Prodej tříděného materiálu

Jinou strategií pro vytěžení hodnoty, kterou bylo možné pozorovat v rámci výzkumu a které se tady budeme věnovat podrobněji, je třídění vysbíraného materiálu. Při vytváření komodity nedochází k žádným úpravám kromě třídění, jediná a tedy nejvýznamnější praxe při utváření komodity je třídění a rozdělování na kategorie vhodné pro různé trhy (Botticello 2012, Norris 2012). Jak probíhá třídění a do jakých kategorií se materiál seskupuje, aby měl na trhu hodnotu a bylo možné ho komodifikovat?

Sesbíraný materiál může být dál využit pro svůj původní účel, tedy jako oblečení, nebo také domácí textil, boty, kabelky nebo hračky apod. – v takovém případě se obvykle hovoří o tzv. *reuse*. V této kapitole se budeme věnovat právě tomuto typu komodity, nicméně materiál se kromě toho také prodává jako surovina k dalšímu využití do jiných odvětví, nejčastěji do automobilového nebo stavebnického průmyslu – o tom více v kapitole Recyklace. *Reuse* je v současné době finančně nejvýhodnějším a výdělečnějším způsobem zisku z použitých textílií, i právě proto že pro toto využití zůstává materiál ve své původní podobě a není nutné ho nijak dál zpracovávat kromě třídění (Botticello 2012).

V rámci ČR zůstává část sesbíraného materiálu jako komodita v menší míře, především v rámci tzv. charitativních nebo *second-hand* obchodů, které někteří provozovatelé provozují jako svoji hlavní činnost a jiní mají tyto prodejny spíš jako okrajovou záležitost a většinu prodávají do zahraničí. Pro ty provozy, kde třídí a většinou prodávají do zahraničí, se jedná o pouze malé procento materiálu, který vyhodnotí jako vhodný do svých prodejen v České republice – jedná se pouze o ty tzv. nejlepší kousky.

Tak zhruba dvě, tři procenta se dá použít v České republice jako znovu oblečení, to znamená je to relativně moderní, nepoškozené, ideálně aby to bylo nové, což je ideální stav, takže jsou to takové ty věci, že si koupíte mikinu, nesedí vám úplně, jak jste si představovala, tak ji dva roky válíte ve skříni a pak ji odnesete do kontejneru, takže je nepoužitá v zásadě. (B)

Aby mohlo oblečení být znovu prodáváno v rámci ČR, musí splňovat určité parametry – především by mělo být víceméně nové, v podstatě nenošené a moderní. Pokud jsou pro organizaci prodejny v ČR jsou hlavním zdrojem financí, většina použitelných kousků půjde na prodejnu. Často je

na prodej také vhodný primárně materiál z velkých měst – z Prahy a z Brna, tedy jak již bylo řečeno, jedná se obvykle o materiál lepší kvality.

V charitativních prodejnách se také velmi výrazně liší, jak se určuje hodnota materiálu. Pokud se jedná o prodejnu, kterou má na starost charitativní organizace, v mnoha případech mají nastavené pevně dané ceny pro určitý typ zboží a mají strop na ceny podle kategorií. Jinde ne a mohou tedy i ceny na prodejně určovat třeba podle značky oblečení. V některých provozech mluvili o významu značkového oblečení, které pro ně má největší hodnotu. Značka a tedy původní cena je důležitá v určování nové ceny.

A teď vám to tady ukážu – Ulia Popken, to je firma s nadměrama a je to hodně drahý, tyhle šaty musely stát tak kolem dvou tisíc. Nevím teda co na nich je... Tak já je na to upozorním, když to vidím, protože to je fakt drahý a je to škoda to nechat za pár korun. (C)

Občas se do kontejnerů na použitý textil – tzv. charitativních kontejnerů zatoulají i věci, které mají cedulky z těch nejprestižnějších, nejdražších značek – Prada – to jsou i boty, to jsem vygooglila, třeba za třicet tisíc, a ono se to objeví v charitě, chápete to? (C) Také se v kontejneru objevila značková kabelka Guess, kterou potom v prodejně zkusili nacenit na několik tisíc – a i taková komodita si pak našla svého zájemce. Někteří lidé chodí do těchto typů prodejen na „lov“, jak tuhle praktiku označuje Borisová (2021: 15), a nalezené „poklady“ koupí za nízkou cenu a zase prodají dál.

Jeden z provozovatelů také kromě kamenných prodejen provozují od pandemie koronaviru také e-shop. Vytváření komodity na e-shop má také svá specifika. Do e-shopu se ještě vytváří komodita tím, že se věci nafotí a vytvoří se k nim popisky. Potřebují také systém pro organizaci jednotlivých kousků, aby je bylo možné dohledat, když si to někdo objedná – k tomu využívají systém číselných kódů na banánových krabicích v regálech v chodbě a v jedné místnosti, která slouží jako sklad.

Největší část obsahu kontejneru se prodává do zahraničí a slouží jako komodita v rámci rozsáhlé globální sítě trhu s použitým oblečením. Většina oblečení, která skončí v kontejnerech na textil, není považována jako vhodná pro český trh, protože „je sice ještě použitelné, ale už je tak těžce

nemódní“ (B). Jiní zase hovořili o tom, že oblečení je už většinou nevhodné pro evropský trh i kvůli původní nízké kvalitě oblečení: „to není oblečení, který byste tady moc mohla prodávat, protože ta kvalita je fakt nízká, nejsou tam značky, je to Esmara z Lidlu a podobně“ (A). Nicméně i takové oblečení má hodnotu na mezinárodním trhu. Jedni provozovatelé obchodují především s obchodníky ze zemí z Afriky a hovoří o tom, že hlavním parametrem pro africký trh je aby oblečení nebylo poškozené, zatímco módnost nehraje roli.

Takže tam je jediná podmínka, že to, nemusí to být moderní, je jedno že je to třeba deset let stará věc, ale nesmí být nijak poškozená, skutečně musí být v bezvadném stavu, protože ve chvíli, kdy by to bylo onošené, tak by o to nebyl zájem, a navíc tam probíhají skutečně poměrně tvrdé inspekce, protože pochopitelně Afrika nechce, abychom tam vyváželi odpadky. Oni si předem naspecifikují, že třeba chtějí, aby v tom celém kontejneru bylo z těch dvaceti tun třeba deset procent pánských kalhot, deset procent dámských kalhot, třicet procent šortek mix, k tomu tam chceme třicet procent nějaký summer mix – což jsou takové trička, lehké šortky – a k tomu dvacet procent doložit třeba plyšové hračky. Takže my to musíme mít přetříděné a oni si pak řeknou, co chtějí a my jim tam tohle přesně cíleně posíláme. (B)

Jako komodita pro zahraniční trh už to nejsou jednotlivé kousky, ale určité kategorie – dámské kalhoty nebo třeba tzv. *summer mix*. Materialita tu pak tedy vystupuje v určitých asamblážích především podle typu původního účelu oblečení a podle poptávky odběratelů. Dochází k přípravě komodity tříděním, potom lisování a balením, až po přípravu pro kontejnerovou lodní dopravu. Z původních balíčků oblečení od jednotlivých „dárců“ tak tříděním vznikají kategorie vhodné pro trh – tedy oblečení už není seskupené podle původce, ale podle typů oblečení podle jejich funkce – například oblekové kalhoty, dámské kalhoty apod.

U lisu, kde se vyrábějí balíky, pracují především muži. Balíky, které jsou připravené na export, jsou pečlivě slisované, zabalené do igelitu a převázané za pomoci speciálního stroje. Balíky na sobě mají také čárový kód – jsou už připravené pro konkrétního odběratele podle zakázky. Obsah balíků je

vždy do jisté míry jiný, a proto je pro obchod s použitým textilem významná důvěra mezi odběrateli – důvěryhodnost je tedy určitou „značkou“ firmy, která se musí dlouhodobě budovat (Botticello 2012, Norris 2012). Balíky se potom dají do velkých lodních kontejnerů, odvezou do přístavu a pak to několik měsíců plují do Afriky, kde si je místní překupníci dále ještě třídí a prodávají dál. Materiál na cestě následně projde několikrát dalším přetříděním, aby se věci dostaly na co nejvhodnější trhy (Norris 2012: 135).

5.3 Globální trh s použitým textilem

Trh s použitým textilem odráží a upevňuje geopolitické vztahy a nerovnosti (Hansen 2000a, Botticello 2012, Norris 2012). Botticello (2012: 169) v rámci svého výzkumu pozorovala, že na trhy v různých geografických lokalitách se exportuje různě „kvalitní“ zboží – v třídírně, ve které pracovala a prováděla výzkum, tak největší část sesbíraného materiálů byla vytríděna do kategorie „použitelné“, které se pak dále třídilo podle kvality a materiál horší kvality se prodával do Pákistánu a lepší kvality do střední Afriky, malé procento oblečení nejvyšší kvality pak z Velké Británie mířilo na východoevropský trh.

V rámci mého výzkumu byl export často téma, které bylo trochu nepříjemné, a často jsem vnímala, že o tom provozovatelé nechtějí příliš mluvit a sdílet například konkrétní odběratele nebo konkrétní země. Nicméně ráda bych zde citovala komentáře jedné z firem na konferenci PVO 2023, která sice nesbírá materiál v ČR, ale kupuje tzv. originál sesbíraný z Německa a v ČR ho třídí a prodává na různé zahraniční trhy.

V Evropě společnost je bohatá – vyhazuje oblečení, v Africe společnost je chudá – chce oblečení levně. (...) Obchodujeme na třech kontinentech – Evropa, Afrika a Asie. (...) Krém je taková ta nejlepší kvalita, vychází to původem jakože smetana – top, to nejlepší, potom kvalita A, kvalita B. To je takových necelých deset procent, co se nám podaří přetřídít a to skončí na evropském trhu. Potom máme africký trh, tam se prodá kolem dvaceti procent z toho, co my přetřídíme. Afrika je přehlaceným

trhem, dříve kupovali všechno možný, co vypadalo slušně, nebylo roztržený nebo nebylo špinavý. V dnešní době díky internetu vědí co je módní, co je hezký a řeknou „nene tyhle ty kalhoty byly módní před dvouma rukama, to už nechci, já chci aby byly zúžený“, nebo „chci aby byly baggy“, takže už hodně oblečení do té Afriky nemůže jít a musí se hledat kam to prodat jinam. Pak máme ještě Asii, tam ty lidi jsou takový pracovitější, skromnější, tak tam oblečení, který je trošku roztržený, chybí tomu knoflík nebo něco, tam můžeme poslat a oni si to tam opraví a ještě prodat s nějakou marží. (Účastník konference PVO 2023)

Problematicke prodeje na africký trh nebo do jiných zemí nebylo úplně možné v rámci tohoto výzkumu prozkoumat, ale i tak se jedná o důležité téma. Je to velmi významné, protože se v těchto materiálních tocích odrážejí geopolitické nerovnosti a tzv. odpadový kolonialismus (Liboiron 2018, 2021). Posílání odpadu do zemí globálního Jihu má předcházet mimo jiné i různá legislativa, jako Basilejská úmluva, nicméně často je nedostačující, i právě proto, že je těžké s přesností definovat co je ještě použitelné oblečení a co je odpad (Norris 2012: 132). Některé africké země také už desítky let v různé míře zakazují dovoz použitého textilu na podporu lokální výroby textilu.

Pro historickou perspektivu může být zajímavé si povšimnout, že už koncem 19. století byl v britském kontextu významný export *second hand* oblečení do kolonií, především do Afriky – tento jev tedy není zdaleka novým fenoménem (Hansen 2000a, Norris 2012). V 80. letech nastal zvýšený komerční export použitého oblečení na africké trhy, zároveň to bylo období, kdy se výrazně zvětšila tzv. humanitární nebo rozvojová pomoc (Hansen 2000a). Tyto dva fenomény – také často kriticky nahlížené v sociálních vědách – jsou tedy blízce spjaté.

Přestože se nejedná o nový jev, rozsah obchodu s použitým oblečením je v současné době pravděpodobně bezprecedentní (Norris 2012). Přesná data často chybí, protože se použité oblečení pohybuje na rozhraní různých kategorií (včetně pomezí komodity a odpadu), i tak je zřejmé, že se nejedná o okrajovou záležitost. Jedná se o komplexní síť a trh je také do velké míry neregulovaný, navíc i kvůli zákazu dovozu v některých zemích funguje rozsáhlý černý trh (Norris 2012: 131).

Rozsah je také pravděpodobně navázaný na ultra rychlou módu a stále se zrychlující produkci módního průmyslu, která pumpuje do oběhu stále větší množství nového a relativně levného oblečení.

Antropologické studie také problematizují černobílý pohled, který se omezuje pouze na negativní vliv *second hand* obchodu na místní textilní produkci v zemích, kam se materiál vyváží (Hansen 2000a, Norris 2012). Trh s použitým oblečením také zaměstnává mnoho lidí v různých fázích řetězce a generuje mnoho pracovních míst v místních ekonomikách, ať už v rámci formální nebo neformální ekonomiky (Norris 2012: 136). Navíc *second hand* oblečení může mít i pozitivní dopady, protože umožňuje utváření komplexních moderních identit (Hansen 2000a: 3). V současné době má také na místní produkci velký vliv import levných čínských výrobků, které jsou dle jednoho informátora už levnější než použité oblečení vyříděné z Evropy. Tyto výrobky mají možná větší negativní dopady na místní textilní produkci než trh s použitým textilem (Norris 2012: 136).

6. Recyklace

Jak se recykluje oblečení z kontejnerů, které není možné využít na *reuse*, jaký může být jeho další jiný život? Často se termín recyklace textilu používá, ale co to vlastně znamená v praxi? Tento pojem může nést různé významy a skrývají se pod ním různé praxe nakládání s textilem. V této kapitole budeme věnovat pozornost surovinovému využití materiálu z kontejnerů a podíváme do firem, které sesbíraný materiál využívají mimo jiné jako surovinu k vytváření dalších produktů jako jsou čisticí hadry, venkovní nábytek nebo stavební materiál.

Nejprve se podíváme na to, co vůbec znamená recyklace v kontextu textilního materiálu. Recyklace textilu je nyní v podstatě nemožná – zřídka je možné využít staré oblečení k výrobě nového, tak abychom měli tzv. uzavřený cyklus.³ Většinou dochází tedy spíš k procesu, který se častěji označuje pojmem *downcyklace*, kdy materiál není využit pro výrobu původního typu produktu, ale dochází ke snížení „materiálové a monetární hodnoty“ a následně také není možné tyto produkty obvykle dále recyklovat – v případě oblečení se jedná o případy výrobků využívaných především v automobilovém nebo stavebním průmyslu jako „stavební izolace, geotextilie, netkané textilie pro automobilový průmysl nebo pro výrobu čisticích hadrů“ (Vashkevich 2020: 43-44). Recyklací se obvykle myslí tyto případy tzv. materiálové recyklace, kdy se využije materiál jak surovina pro výrobu nového produktu, nicméně za recyklaci se někdy označuje i tzv. energetická recyklace, kdy je materiál energeticky využit – tedy spálí se ve spalovně, kde se využije jeho energie.⁴

Většinou se sběrači textilu recyklaci jako takové sami nevěnují nebo jen okrajově, protože v současné době je zatím nejlepší strategií firem, které nakládají s použitým textilem, znovu využívat materiál ve své původní funkci – tedy pro *reuse* jako oblečení. Pro využití na *reuse* materiál neprojde téměř žádnou fyzickou přeměnou a komoditu vytvářejí v podstatě hlavně procesy přetřídění a propojování s vhodnými trhy. Pro recyklaci a při výrobě nového produktu už třídění nestačí, materiál je nutné nejen pečlivě přetřídít, ale také ho zpracovat a předpřipravit na další životy.

³ Podle Ing. Jakuba Wienera, Ph.D. na Konferenci předcházení vzniku odpadů v roce 2023

⁴ Ibid.

Různí provozovatelé se výrazně liší v tom, jak umí pracovat s tím typem materiálu, který není možné využít na *reuse*. Menší firmy většinou nemají kapacity dále zpracovávat tento materiál, ve většině případů tak jenom vytrídí odpad, který potom nechají odvést do spalovny nebo na skládku. Větší firmy, na které se především zaměříme v této kapitole, mají kapacity pro podrobnější třídění a nakládání s velkým množstvím materiálu, a tak ještě před tím, než se materiál stane odpadem na skládce nebo se využije energeticky ve spalovně, ho možná čekají další životy v podobě jiných typů výrobků.

Větší sběrači buď spolupracují s recyklačními firmami, kterým část přetříděného materiálu prodávají, nebo někteří sami část sesbíraného materiálu využívají jako surovinu k vytváření dalších produktů nebo byli v době výzkumu ve fázi expanze tímto směrem. Oblečení vložené do kontejneru tedy může mít poměrně odlišný další život než jako oblečení – může být využito jako čistící hadr v automobilovém průmyslu nebo se z něj může stát třeba součást lavičky nebo stavebního materiálu.

6.1 Čistící hadry, lavičky a život materiality

Ve velké místnosti v přízemí je několik pracovníků, kteří všichni mají vlastní stůl a jsou ze všech stran obklopeni textilním materiálem. Roztrhávají, párou, řezou, porcují oblečení na menší kousky za pomoci přístroje na stole a rozdělují kousky do několika pytlů vedle sebe podle materiálu i barvy. U jedné paní se zastavíme. Má stroj, pod ním obdélníkový tvar, který určuje žádanou velikost. Vedle sebe má velkou klec s materiálem ke zpracování, ze kterého bere a velmi rychle a obratně oblečení na tom přístroji zbavuje knoflíků, zipů, větších nápisů a třídí materiál do asi devíti pytlů. Nejvýznamnější pytel je s bílou – vysvětluje, že ta je nejdražší a nejžádanější, potom žlutější bílá – se skvrnami, nápisy, potom bílá košilovina. Pak tam má pytel s barevnými látkami, zdá se, že v něm je toho nejvíc. Pak je tam pytel, kam dává materiál, který není moc savý – jsou to především umělé materiály. Potom je tam pytel na odpad – odřezky, knoflíky, zipy a podobně. (zápisky z terénního deníku)

Jednou z možností jak zpracovávat určitou část materiálu je výroba a prodej čistících hadrů, které si kupují především automobilové firmy. V přípravě této komodity nedochází tedy pouze k třídění – které je nicméně také nutné a hraje roli hlavně materiální složení – ale sesbíraný materiál nezůstává na rozdíl od komodifikace na *reuse* ve své původní podobě, ale je nutné ho upravit – rozstříhat na vhodné velikosti a zbavit součástí, které pro další využití nejsou žádoucí. Nicméně i tak si ve svém dalším životě jako čistící hadr uchovává svojí původní podobu a je možné rozpoznat, že se v minulosti jednalo o oblečení.

Při třídění hraje roli hlavně materiální složení a také barva látky. Podle barvy je nejcennější čistá bílá, která se prodává nejdráž. Zásadní je ale kromě barvy především to, že se jedná o tzv. savé materiály. Zdá se, že savost se určuje především dotekem. Jde hlavně o bavlnu, ale také různé směsi. Nicméně není čas dívat se na cedulky, pokud je oblečení vůbec má, nejrychlejší je pokud složení člověk pozná podle hmatu. Jak už bylo zmíněno v kapitole o třídění, klíčovou roli tady má vtělené vědění (*embodied knowledge*) a fyzický kontakt s materiálem (Botticello, 2012). V provozech, kde se zaměřují na komodifikaci na *reuse*, byla při třídění důležitější značka nebo módnost, tady je při rozhodování o dalším životě materiality významný hlavně materiál a barva. Je tedy patrné, že se hodnota se posuzuje v různých kontextech podle jiných parametrů.

Výroba čistících hadrů nebo vytřídění materiálu na prodej recyklačním firmám nejsou úplně výnosné činnosti. V rozhovorech často zazníval určitý pocit tlaku vymyslet nějaký způsob, jak získat přidanou hodnotu ze sesbíraného materiálu, přestože je tam příliš odpadu. K tomu, jak je likvidace odpadu velmi nákladná, se vrátíme k následující kapitole. Firmy se proto snaží vyvinout nové materiály a technologie, které jim umožní získat tu tzv. přidanou hodnotu i z těch jinak téměř nevyužitelných materiálů. Tato oblast se rychle rozvíjí, a i v průběhu mého výzkumu jsem pozorovala velké změny, jak se společnosti přicházeli s tzv. inovacemi v oblasti využití materiálu, který by v minulosti museli likvidovat jako odpad.

V rámci výzkumu jsem se měla šanci bavit o dalším zajímavém využití použitého textilu a tou je výroba pevného materiálu na stavbu venkovního nábytku nebo stavebního materiál. O výrobě této

hmoty jsem se bavila se dvěma firmami – v jedné využívají jenom určité materiály, druhá v době výzkumu byla v procesu vývoje nového materiálu, do kterého by bylo možné využít víceméně veškerý sesbíraný materiál. Obě hmoty spojuje skutečnost, že se jedná o assembláže textilního materiálu a plastu, rozdrčeného a roztaveného společně do jednodité pevné hmoty. Na rozdíl od čistících hadrů, které se prodávají poměrně levně, prodávat stavební materiál z recyklovaného materiálu je velmi lukrativní business – recyklované materiály jsou podle informátorů populární a žádané.

Dorazila jsem brzy, tak čekám venku, kde mají upravený koutek s lavičkami, stolem, košem, poznávací hrou – už vím, že to jsou výrobky, které propagují na svých webových stránkách a které jsou vyrobené právě částečně i z textilu z kontejnerů. Je tam několik oddělených budov a před nimi stojí několik kamionů, které právě nakládají, je vidět, že se jedná o velké množství materiálu. Dojdu do prvního patra, kde jsou kanceláře a setkávám se slečnou, se kterou jsme domluvené. Dostávám propagační desky – jejich reklamní materiály, které představují především tu hmotu, ze kterého se vyrábějí právě ty lavičky a další produkty, zároveň tam mám i malé pytlíčky s kousky drti, ze které se pak následně ta hmota vytváří. Stěny prostoru vypadají trochu zanedbaně, ale všude na stěnách jsou vidět nové infografiky, které propagují právě tento materiál. Nakoukly jsme také do dílny, kde pracují s tou hmotou již v podobě prken, řezou a staví lavičky nebo stání na kontejnery a další produkty podle poptávky. (zápisky z terénního deníku)

V kontejnerech není jen oblečení, ale je tam také velké množství plastových tašek. Plasty jsou sdružené materiály textilu a jsou významnou součástí assembláže, která se nachází v kontejnerech. Právě z těchto materiálů tato společnost vytváří materiál, se kterým je – dle propagačních materiálů firmy – možné pracovat jako se dřevem a který je velmi odolný a vhodný na dlouhodobé používání venku. Existují už různé barvy a různé textury, ze kterých je možné si vybrat. V současné době výroba toho materiálu probíhá v sousední zemi, kam dováží oblečení sesbírané z kontejnerů a do ČR se pak dovážejí už hotová prkna, ze kterých tady v dílně vytvářejí lavičky, stoly a další komodity.

Častými zákazníky jsou obce, které si nechávají vyrobit stání na kontejnery, koše, lavičky, stojany na kola a podobně. Materiál si ale mohou objednat také různé další subjekty včetně jednotlivců, kteří si z něj mohou vyrobit – jak ukazují propagační materiály – třeba budku pro ptáky. Z komunikace vůči veřejnosti i z rozhovoru a návštěvy provozu je patrné, že tento materiál je pro firmu nejvýznamnějším produktem, jedná se o nejvíc výdělečný aspekt jejich práce – jejich hlavní komoditu. V rozhovoru zaznělo, že tím že se jedná o recyklovaný materiál, je o něj zájem velký, i když je cena poměrně vysoká.

V rámci recyklačních praxí je nejlépe vidět, jaké různé podoby a formy může použité oblečení z kontejnerů mít. Část sesbíraného materiálu si tedy uchovává svojí původní formu a účel jako oblečení. Další produkt, který zde vyrábějí, jsou čisticí hadry – jedná se v podstatě zjednodušeně o rozřezané oblečení. Nerozpoznatelné je pak oblečení, které je spolu s dalším materiálem (určitým typem plastu) roztavené a přetvořené do tuhé hmoty, ze které je možné sestavit venkovní nábytek (lavičky, stoly, koše apod.). Z tohoto stavebního materiálů už není možné rozpoznat, že jednou ze součástí této hmoty jsou třeba bývalá trička, předchozí ontologie se zde úplně ztrácí.

Při tomto procesu vlastně dochází k transformaci materiality z entity oblečení na entitu čisticího hadru a entita oblečení tady úplně mizí. Často jsme zvyklí uvažovat o věcech jako o fixních neměnných předmětech a pak o různých událostech, kdy dochází k jejich přeměně. Ingold (2010) nabízí jinou ontologii a tvrdí, že statický a neměnný stav je pouze iluzorní, zatímco skutečná povaha materiality je naopak právě neustálá proměnlivost. Klade důraz především na procesy, toky a přeměny materiálu a tvrdí, že právě v těchto procesech, kdy se látky/materiály mísí a slučují a rozpadají, což dělají neustále v menší či větší míře, je život (Ingold 2010: 6). To platí pro entity, které jsme možná zvyklí označovat jako „živé“, tak i pro ty tzv. „neživé“ – jako je třeba oblečení.

Můžeme tedy uvažovat o tom, že oblečení a veškerý textilní materiál je stejně tak v neustálé proměně i v době, kdy se může jevit jako fixní entita, ale s každým nošením nebo praním dochází k pomalé přeměně. Materiál je v neustálé interakci – s lidským tělem, s pračkou, sluncem, s jiným oblečením. Často se jedná o drobné změny, které jsou patrné až po delším čase, kdy si všimneme díry,

vybledlé barvy nebo vytahané látky. Pomalu se rozpadá integrita látky, praním se pokaždé ztenčuje, nebo část materiality, která původně držela pohromadě už jako žmolky odchází, odpojuje se. V momentech jako je přeměna oblečení na čistící hadr se zviditelňuje, jak nestabilní a iluzorní jsou pevné kategorie věcí. Tričko může být rozstříhané na své jednotlivé části, některé budou ještě dál využity, ostatní zase budou mít jiný život, třeba skončí na skládce, kde budou interagovat s dalšími entitami, s různými mikroorganismy apod.

Ingold (2010: 4) na příkladu stromu ukazuje, že je těžké říct, kde strom končí a začíná, co všechno je ještě součástí stromu – co kůra, brouk, vítr? Mluví o „gathering“, což bychom možná mohli přeložit jako seskupení, které není pevně svázané a je vždy dočasné (Ingold 2010: 10). Věc vlastně není nikdy dokončená, i když se tak může v daný moment jevit. Seskupení má nějakou časovost, je to různě pevné semknutí, ze kterého můžou některé části odcházet, možná snadno jako žmolky, jindy možná integritu drží pevněji jako lavička z pevné hmoty, vyrobená z rozdrceného použitého textilu a plastu.

Podobně pro Jane Bennett (2010) je zásadní vnímat materialitu jako *vibrant matter*, což by se dalo přeložit jako „hmota pulzující životem“, „hmota plná života“, nebo prostě „živá hmota“. Bennett (2010) se vymezuje vůči dualistickému rozlišení světa na živý a neživý a snaží se zpochybnit dominantní představu, že hmota je neživá, pasivní, inertní, na které aplikují svojí *agency* lidé, případně jiné „živé“ bytosti. Domnívá se, že nelidské organismy nebo věci nejsou jen kontextem, nástrojem ani sociálním konstruktem, ale mají také svůj vlastní život, který uniká lidské kontrole a plnému poznání, ale utváří veškerý život, včetně člověka samotného (Bennett 2010).

6.2 Kamiony, patchwork a měřítko

Pro následný život materiálu z kontejnerů je významné, v jakém rozsahu a v jak velkých množstvích sběrači textil zpracovávají. V kontextu recyklace použitého textilu je možné pozorovat jaké má implikace praxe v různých měřítkách. Koncept měřítek tematizovala mimo jiné Gabrielle Hecht (2017), která na příkladu uranového dolu v Gabonu ukazuje střetávání různých měřítek (*scales*),

at' už časových (například různé pohledy geologického a lidského času) nebo prostorových (například globální versus lokální perspektiva). Podle Hecht (2017: 111) je pro pochopení problémů současného světa zásadní všimnout si různých měřítek a udržet souběžně různé perspektivy, protože ve velkých měřítcích se často ztrácí menší problémy a naopak. Pro Hecht (2017: 115) je důležité propojovat problémy pomocí určitých pojítek – tzv. *interscalar vehicles*, ve kterých se různá měřítka střetávají. Nám můžou jako tento „prostředek“ posloužit kontejnery na použitý textil, které můžeme chápat jako jakousi bránu k různým životům a různým perspektivám a implikacím pro různé životy materiality.

V České republice je několik recyklačních firem, které vyrábějí třeba izolace nebo náplně apod., kteří zase obvykle neprovozují kontejnery, ale materiál kupují od sběračů použitého textilu nebo a od textilních firem. Většinou požadují už roztríděný nebo předpřipravený materiál. Pro tuto komoditu jako suroviny je pro ně obvykle nejvýznamnějším parametrem materiální složení. Některé typy materiálu – vlna a nylon – mají privilegovanou šanci ještě se stát třeba výplní nebo izolací. Pro obchodování s recyklačními firmami – tedy aby si ten zbylý materiál koupili a provozovatelé kontejnerů nemuseli platit za likvidaci odpadu (na skládce nebo ve spalovně), je nutné materiál pečlivě přetřídřit a předpřipravit, ale zároveň musí firma mít určité objemy, obchoduje se jen ve velkém měřítku.

Když nechceme platit za likvidaci toho materiálu, tak to musíme co nejvíc vytřídřit, abysme se toho zbavili. Jinak to od vás recyklátoři nevezmou. Malé firmy když vyberou svetry a mají sto nebo dvě stě kilo svetrů, tak se s tím nikdo nebude zabývat. Tam se řeší, že ten balík má mít tři sta padesát kilo a oni chtějí kamion, ti recyklátoři to nebudou brát, když jim tam někdo přiveze něco v osobáku. Protože když nemáte ty objemy – ty kontejnery, kamiony – tak se s vámi nikdo nebaví. Musíte řešit objemy, jinak je to úplně nesmyslný. (E)

Nicméně i v malých provozech může docházet k určité formě jakési domácí recyklace

Dřív lidi hodně šili, já taky, teď je mi líto těch látek, tak je schovávám a když lidi přijdou a chtějí třeba něco do družiny pro tu tvorbu, tak jim to dáme. Něco z toho

pak tvoří, třeba když je Halloween, tak si vyrábí masky a podobně. A co džín je tady – strašný! Já ze zoufalství, abych to nevyhazovala, tak šiju patchwork na zahradu. Mám celý povlečení na dvě houpačky, na lehátka, na židle, pak mam ještě asi dvacet malých polštářků... Mně to bylo líto. A když sem třeba přišly nějaké starší polštáře, tak jsem to doma vyprala, vytáhla, vyplnila, tak jsem to takhle zrecyklovala. (D)

Recyklace v malém měřítku nemá moc velké dopady na globální materiálové toky textilního odpadu. Nicméně se tady ukazuje význam afektu („je mi to líto to vyhodit“) a pocitu zodpovědnosti vůči životu té věci, který vzniká při osobní interakci s materialitou (Hawkins 2005).

Na druhé straně o recyklaci v globálním měřítku jsme se bavili se zástupcem jedné z firem, kde jsme se bavili o vzniku úplně nového produktu – stavebních desek a zároveň i technologie speciální třídící linky k jejich výrobě. Když jsem to poslouchala, přišlo mi, že se jedná o úplně jiný terén než ten s použitým textilem z „charitativních kontejnerů“ – bavili jsme se také v jiných měřítcích, protože firma se snaží zavést technologii na globální trh. Výroba takového nového produktu zahrnuje zařizování různých patentů, certifikátů a vyjednávání finální podoby produktu na různých úrovních – s vědci, s politickými subjekty, právníky, investory.

My teď hledáme jaký to bude mít vlastnosti a jaký produkt vlastně nastavíme, a co vlastně vyvinout, jaký materiál tam vložit, aby to bylo zajímavý. (...) Chceme dodávat ucelený technologie. Třeba v Chile nebo v Africe, už máme kontakty, že až bude ta první linka, tak oni tam tu linku chtějí udělat, a chtějí dělat montované domky pro chudý, který by tam fungovaly místo těch slumů. A vlastně ty kupy oblečení, co tam mají na těch pouštích s tím pískem, by se zpracovali. Protože my máme jedinou technologii, které ten písek nevadí. (...) Tím vyřešíme opravdu světovou krizi s tím textilem, že dokážeme tohle zpracovat – to je úplně revoluční (E)

V úvodu jsem zmiňovala problém se skládkami textilu v zemích globálního Jihu, jako jsou země subsaharské Afriky, nebo také právě Chile. Jedna z českých firem je v procesu patentování produktu a technologie, která je nyní – podle jejich slov – jedinou technologií na světě, která dokáže

takový materiál využít. Zajímavé také je, že nejde jen o to vymyslet správné složení hmoty tak, aby měla co nejlepší parametry a vlastnosti, ale zároveň chce firma dodávat i technologii, kterou je možné škálovat – tedy ve stejné podobě prodat do různých kontextů – v tomto případě globálně. Podle Tsing (2017: 58) je tzv. *scalability* (škálovatelnost) neodmyslitelnou součástí kapitalistického smýšlení. V současné době ještě ale tato technologie neexistuje a provozovatelé tedy musejí likvidovat velkou část materiálu jako odpad – na procesy odpadávání se podíváme v další kapitole.

7. Odpadávání

Proč vlastně u textilního materiálu není recyklace v pravém smyslu v podstatě možná a jaké jsou různé faktory, které hrají roli v procesech odpadávání textilní materiality – proč se některý materiál z kontejnerů stává odpadem? V této kapitole se podíváme, jak materialita, ale také třeba legislativa spoluutváří další život materiálu a vrátíme se k ústředním tématům a otázkám, která nás provázejí celou diplomovou prací – jakou má hodnotu materiál v kontejnerech a kdo jsou sběrači a jaká je jejich role. Je materiál odpadem nebo cennou komoditou a jsou sběrači – společnosti, které provozují kontejnery na použitý textil charity, podnikatelé nebo odpadové firmy? Zkoumali jsme několik aspektů práce provozovatelů kontejnerů – jejich charitativní činnost, komerční činnost a teď prokoumáme jejich činnost v podstatě odpadové firmy. Je zajímavé, jak jsou společnosti, které provozují kontejnery, na pomezí těchto různých sfér – může nám to říct něco o odpadech obecně?

7.1 Hodnota materiálu

Všichni si myslí, že použité oblečení je strašně suprová komodita, že na tom strašně vyděláváme. (E)

Významné téma, které v nějaké formě rezonovalo ve všech rozhovorech, je zkrácené vnímání hodnoty použitého oblečení. Je sesbíraný materiál hodnotný nebo se spíš jedná o materiál na pomezí odpadů? V rozhovorech zaznívalo, že existují určité rozpory ohledně hodnoty toho materiálu mezi dárci a sběrači, kteří nahlízejí na materiál z jiné perspektivy, které by bylo možné označit jako konflikt tržní versus citové hodnoty.

Lidi vždycky vidí tu cenu, za kterou to koupili, ne jaká je reálná. Vždycky k tomu mají ten vztah a říkají „to jsem nosil do poslední chvíle“. Ale prostě když má někdo malý dítě, tak nechce uslintaný, ubryndaný oblečení. Takže vždycky mají pocit, že ta jejich hračka, kterou milovali, že si jí utrhávají, ale my ji vezeme na skládku – prostě tak to je. (E)

Lidi hrozně zajímá, co s tím materiálem děláme, protože to není jako když člověk vyhodí třeba elektrospotřebič, v kterém jsou třeba cenné kovy. Oni dají dřavý oblečení, ale k němu měli vztah. (A)

Jádrem konfliktu představ dárců a provozovatelů kontejnerů leží v konfliktu vnímání hodnoty obnošeného šatstva. Zásadním specifickým použitým textilu je osobní vztah, který lidé často pociťují a možná souvisí s blízkostí s tělem, identitou a vzpomínkami. Dar, který lidé vloží do kontejneru, může často mít nostalgickou hodnotu, která ale neodpovídá hodnotě tržní. Například z hlediska materiálu mnohem hodnotnější surovina jako jsou kovy, nenese obvykle žádné osobní vazby a nevzbuzuje pravděpodobně tolik emocí.

Provozovatelé mluvili o tom, že se lidé často mylně domnívají, že i zbylý textil, který už není tak pěkný, má hodnotu – „že to ještě někdo využije“, „že to někomu pomůže“. Provozovatelé ale mají opačnou zkušenost, protože práce s textilem je velmi náročná a vytěžit z něj alespoň nějakou hodnotu vyžaduje mnoho úsilí a jejich provoz je často na hranici finanční udržitelnosti. Sběrači se shodovali, že cenná je ve skutečnosti jen velmi malá část sesbíraného materiálu a velkou část materiálu musejí likvidovat jako odpad.

Dát něco na skládku nebo do spalovny stojí firmy mnoho peněz. Pro představu v jedné firmě uváděli, že poplatky za likvidaci odpadů je stojí až sto tisíc měsíčně. Nejenže musí zaplatit poplatky odpadové firmě za likvidaci tohoto materiálu, ale ještě mají náklady spojené se sběrem, přepravou a tříděním tohoto materiálu. Provozovatelé kontejnerů si ze svých kontejnerů nemohou vybrat jen něco, ale musí nějakým způsobem naložit s veškerým materiálem, který se sejde v kontejnerech – tedy i s odpadem a zaplatit za jeho likvidaci. Takový materiál má tedy pro provozovatele nemalou zápornou hodnotu.

Všechny firmy musejí umět z materiálu dostat peníze na provoz, takže vlastně ideálně, všichni tam potřebují mít trochu toho pěkného, pak ten střed a pak samozřejmě záleží, jak uměj pracovat i s tím zbytkem, jako s tím buď odpadem nebo

bavlnou, vlnou a tak dále – tam už jsou potom rozdíly, jak to kdo dělá – ale nikdo by nevyžil jenom z toho, že tam lidi házejí odpad. (A)

Hodnota je však proměnlivá v čase. Klíčovým autorem, který zkoumal hodnotu, je Michael Thompson (1979). Thompson (1979) pozoroval, že odpad není konečný stav, ale proměnlivá kategorie, do které mohou věci vstupovat a ze které mohou zase v průběhu času vystupovat. Věc může mít například hodnotu jako nový produkt, potom zastarává a je považována za odpad, ale po nějaké době může být zase oceňována například jako sběratelský nebo retro kousek (Thompson 1979). U oblečení tento jev popisovala Borisová (2021), která zkoumala utváření hodnoty *vintage* oblečení. S oblečením vloženým do kontejneru je to podobné, i když je něco nyní považované za odpad, neznamená to, že se to nezmění.

Je jenom otázka času, kdy i ta bunda, která pro nás má momentálně zápornou hodnotu, protože nám přináší pouze náklady, tak bude cennou surovinou. Je vidět, jak se to mění. Co bylo odpadem, je nyní cennou komoditou. A pokud chceme tu planetu ještě pár set let nějak provozovat, tak v zásadě není jiná cesta. (B)

Nejprve se podíváme na jeden z hlavních důvodů, proč je v současnosti materiál sesbíraný v kontejnerech z velké části odpadem, a tím je specifická textilní materialita samotná.

7.2 Materialita

Dneska když jsou různé směsi, kompozitní materiály, ty textilie bysme měli chápat jako složité výrobky, ne jako materiál. (účastník konference PVO 2023)

Heterogenní složení textilu je jednou z hlavních bariér v recyklaci textilu a vede k předčasnému odpadávání (Liboiron 2013: 12, Botticello 2012: 169). Každý jeden kousek je obvykle seskupením různých materiálů – látky jsou v současné době nejčastěji směsí, ve kterých se mísí přírodní i syntetická vlákna. Navíc dílčí části jako knoflíky, zipy, nitě, podšívky, gumy, cedulky apod.

jsou také tvořené z nejrůznějších dalších materiálů – různých typů plastů, kovů a podobně. Tuto problematiku v rozhovorech ilustrovala zimní bunda.

Když si představíte zimní bundu, tak máte svrchní část z nějakého polymeru, vevnitř máte nějakou výplň, to může být peří nebo to může být nějaká drť, pak máte podšívku, která je z bavlny, pak tam máte kovový zip, který je obšitý bavlněným lemem, k tomu tam ještě máte nějaké plastové cvočky a já nevím co ještě. V tu chvíli ta bunda má opravdu zápornou hodnotu, pokud je třeba poškozená, nebo znečištěná, protože s tím nejde udělat nic jiného než to odvést na skládku. Samozřejmě kdybych si dal práci a teď bych z toho ořezal všechny ty kovové a plastové části, teď bych ještě rozdělil podšívku, svrchní část a tu výplň, tak toto všechno jsou poměrně cenné materiály, které se dají zobchodovat, toto všechno jednotlivě se zpracovat dá a je o to zájem, ale jako celek to nikdo nechce (B)

Tato zimní bunda měla hodnotu jako oblečení, ale už není například z důvodu znečištění nebo porušení vhodná pro své původní použití, a tak seskupení různých materiálů a tvarů nyní znamená předčasný konec života. Přestože se jedná o shluk cenných surovin, v současné době se ekonomicky nevyplatí je rozebírat. To znamená, že části jsou cenné, ale jako celek „slepený“ dohromady má hodnotu zápornou. Na tento problém reaguje například tzv. ekodesign, při kterém by měl textilní výrobce zvažovat „celý život“ věci – tedy i snadnou rozebratelnost (Vashkevich 2020: 26).

Kromě různých dílčích částí oblečení, které jsou z tvořené z různých materiálů jako je plast nebo kov, i látky samotné v současné době často mají heterogenní složení, jsou směsí vyrobenou z různých vláken. Často se v současné době u textilu jedná o smíšený materiál, směs umělých i přírodních vláken, jako například směsi polyesteru a bavlny. Tato „mnohasložkovitost“ látek je také jednou z hlavních bariér v recyklaci. Nejenže se jedná o heterogenní směs, která se těžko recykluje, ale také není snadné nebo ani skoro možné v současné době materiální složení identifikovat – a to právě především v případě textilu z druhé ruky (poněkud jiná situace je pokud recyklační firmy berou například nevyužitě látky rovnou od výrobce).

Ten textil ručně neidentifikujete, nezaplatíte to třídění, protože ty lidi to nepoznají – zaprvé nejsou cedulky, ale oni kdyby vám koukali na cedulky, tak to hrozně zpomalí třídění a udělají třeba jenom dvě stě věci za hodinu, ale zadruhé to prostě dneska neidentifikuje, protože ty materiály jsou už natolik sofistikovaný, že když na to šáhnu, tak to z toho nepoznám. (A)

Dalším důvodem proč není možné využít nebo recyklovat některý materiál sesbíraný v kontejnerech na použitý textil je kontaminace tohoto materiálu. Jasným odpadem je podle provozovatelů oblečení, které bylo nějakým způsobem znatelně znečištěné už ve fázi, kdy je vloženo do kontejneru.

Řekněme třeba onošené bavlněné tričko, z kterého by šla udělat prachovka, ale ve chvíli, kdy do toho utřete štětec od barvy, tak už to není textilní odpad, tak je to prostě komunál nebo dokonce nebezpečný odpad. (B)

Významným specifikem použitého textilu je jeho nejistý původ a možná kontaminace, i proto se může předčasně stát odpadem. Celý systém je závislý na tom, v jakém stavu dárci vkládají do kontejneru věci, jestli jsou čisté, vyprané, suché a podobně.

Zároveň jestliže se něco má recyklovat, a to platí na úplně všechny druhy odpadu, tak z toho vznikne nějaký recyklát, z toho je potřeba něco vyrobit a musí o to být zájem a musí to mít ty vlastnosti ten výrobek, abyste mohla poskytovat záruku a tak dále. A teď si vemte, tady nevíte, jak je to starý, je to kontaminovaný kolikrát, to máte věci z půd, ze sklepů, máte tam myši bobky, máte tam odpadky, minulý týden začaly holky třídění a našly tam plesnivou šunku, rizoto. (A)

Oblečení je také možné nevhodně darovat, což může mít za následek kontaminaci materiálu, který je pak dále nepoužitelný. Provozovatelé kontejnerů opakovaně komentovali problém věci odložených vedle kontejnerů místo toho, aby byly umístěny dovnitř. Hovořili o tom, že lidé s dobrým úmyslem tímto způsobem vlastně vytvoří odpad – ve spolupráci třeba s deštěm. Obdobně dalším problémem může být nezabalený dar. Ideální dar je před vložení do kontejneru zabalený do igelitové

tašky a tak nehrozí riziko zvlhnutí nebo jiného znečištění. Kontejner tedy slouží také k ochraně materiálu, který je velmi náchylný ke zvlhnutí, která může zcela „znehodnotit“ materiál. Pokud oblečení zmokne nebo jinak díky vlivům vody zvlhne, je kontaminované a není možné s ním dále pracovat jako s oblečením, přestože se třeba mohlo jednat o hezké kousky. Životy těchto kousků jsou tak předčasně ukončeny a musí být zlikvidovány jako odpad.

7.3 Legislativa

Z legislativního hlediska většinou materiál ve většině kontejnerů na použitý textil nemá status odpadu a sběratelé nejsou odpadové firmy. V legislativním jazyce to znamená, že většina sběru probíhá tzv. „mimo režim odpadů“, což se také často označuje jako „režim předcházení vzniku odpadů“ (zkráceně PVO), jen některé kontejnery na použitý textil v současné době fungují v tzv. „režimu odpadů“ (MŽP 2020: 41-43). Co to znamená v praxi a jaký vliv má legislativa na život materiality?

Mezi sběrači jsou i firmy, které fungují takzvaně v obou režimech, tedy v tzv. režimu předcházení odpadů i v režimu odpadů. Legislativně má v těchto případech materiál v kontejnerech velmi odlišný status a může vstupovat do jiných typů vztahů.

My máme teď třeba sedumdesát, osumdesát procent v režimu předcházení a dvacet procent v režimu odpadů. Musíme splnit kvóty, to je asi padesát tun měsíčně, to znamená, že na to jsou potřeba tři dny v měsíci, kdy musíme na třídící lince třídit odpady a pak zbytek měsíce na tom můžeme třídit normální materiál. (...) Režim odpadů to máte stejný jako zbroják, prostě nemůžete prodat nikomu zbraň, když nemá zbrojní průkaz, a to samý když máme odpad, my to musíme dát zase jenom firmě, která nakládá s odpady. Jsou na to přísné kontroly, když to máte v režimu odpadů, nemůžete ten materiál prodat nebo darovat. Prostě to je ten nesmysl – ten materiál je úplně stejný. (E)

Práce v režimu odpadů s sebou nese přísnější režim, navíc pak se musí s materiálem nakládat dle zákona o odpadech a je možné obchodovat jen s odpadovými firmami. To znamená, že pokud je ten materiál v režimu odpadů, je nutné ho zlikvidovat jako odpad na skládce nebo ve spalovně, nebo s ním nakládat jako s odpadem určeným k recyklaci – tedy může být využit jako surovina. Může se jednat o úplně stejný materiál, ale jeho další život bude diametrálně odlišný na základě toho, jestli bude vytríděn v době, kdy pracují „v režimu odpadů“ nebo „mimo režim odpadů“ – bez ohledu na jeho kvalitu nebo hodnotu. Tedy i velmi pěkný kousek, který však budou zrovna třídít v den vyhrazený na třídění odpadů, není možné prodat nebo darovat na *reuse*, ale je nutné ho zlikvidovat.

Kontejnery na textil mají legislativně specifické postavení. I prostorově často stojí poněkud stranou od ostatních kontejnerů na separovaný odpad. Nicméně to se bude měnit od roku 2025, kdy na základě evropské směrnice bude povinná separace textilního odpadu stejným způsobem jako dalšího tříděného materiálu. Nová podoba sběru použitého textilu a textilního odpadu je nyní v procesu vyjednávání – *evropská směrnice už na to je, teď jde o to, že Česká republika ji do roku dvacet pět musí implementovat do českého právního rámce. (B)*

Někteří provozovatelé vyjadřovali obavy, že pokud by sběr použitého textilu probíhal pouze v tzv. režimu odpadů, docházelo by tak k omezení potenciálu materiálu a předčasnému ukončení jeho života. Ještě „životaschopný“ textil má hodnotu, protože se dá ještě použít ke svému původnímu účelu – tedy jako oblečení nebo jiná textilie na *reuse*. A bylo by předčasné, aby se z textilu stala „pouze“ surovina.

Ukazuje se, že tedy legislativa, která má primárně odklonit textilní materiál z komunálního odpadu, tak může naopak mít za následky zároveň i dřívější odpadání, protože může omezit vztahy, do kterých může materiál vstupovat. Jak definovat textilní odpad tedy není jen filozofickou otázkou, ale je to něco, co se vyjednává na různých úrovních v rámci Evropské Unie i Ministerstva životního prostředí. A jak je textilní odpad definován má zcela zásadní dopad na to, jak se s materiálem zachází a jak probíhá proces odpadávání.

Někteří sběrači hovořili o tom, že aktivně vyjednávají s Ministerstvem životního prostředí a snaží se aktivně utvářet a ovlivňovat, jak bude finální legislativa vypadat. V podstatě ten návrh té legislativy je takový, že by probíhal sběr textilu nadále v obou režimech. Nicméně fungovat v obou režimech by pro provozovatele přinášelo mnoho komplikací – například pokud se sbírá v režimu odpadů, je nutné mít jiný typ aut, která mají váhu, je nutné vykazovat přesné množství sesbíraného materiálu v každé obci a podobně.

Specifikem sběru materiálu „mimo režim odpadů“ je také to, že firmy nemusí vykazovat, kolik materiálu zpracovávají a chybí přesná data o tocích tohoto materiálu (Vashkevich 2020, MŽP 2020). Jeden z informátorů hovořil o tom, že hlavním problémem je pro Ministerstvo životního prostředí právě absence dat, kterou se podle něj snaží vyřešit přesunutím veškerého textilu do režimu odpadů, čímž ale velmi zásadně, a podle něj zbytečně, ovlivní a omezí možnosti nakládání s tímto materiálem.

Kromě zavedení povinného odděleného sběru textilního odpadu, také evropské legislativa plánuje zavést systém EPR, tedy tzv. rozšířenou odpovědnost výrobce (MŽP 2020). Mělo by to znamenat, že podobně jako u elektronických zařízení, výrobce bude mít povinnost postarat se o odpad, který se stane jejich z výrobků té firmy. V praxi to znamená, že firmy platí poplatky, které přispívají na nakládání s tímto odpadem. Podle jednoho z informátorů by to mohlo pro sběrače použitého textilu být užitečné, protože by z těchto financí mohli pokrýt náklady, které mají s likvidací.

Obecně financování bylo v rozhovorech pro provozovatele kontejnerů velmi důležitým tématem. Přestože v současné době materiál, který by se dal označit jako odpad, nesbírají nebo ho alespoň sbírají většinou nechtějí, i tak se tam takového materiálu nachází poměrně hodně. Část může být využita druhotně jako surovina pro výrobu něčeho jiného – na několik takových případů jsme se minulé kapitole podívali. Část materiálu je však nyní zcela nevyužitelná a sběrači ji musí zlikvidovat jako odpad. To pro provozovatele představuje velké náklady, které si někteří už skoro nemohou dovolit. V rozhovorech jsme se také dotýkali napětí mezi financováním odpadových firem, které sbírají směsný a tříděný odpad a dostávají za to zapláceno, a provozovateli kontejnerů na použitý textil, které žádné finance nedostávají a musejí náklady pokrývat ze svých zdrojů.

S výjimkou nějakých drobných dotací, které stejně musíme spolufinancovat, nedostáváme nic. Když jsme třeba rekonstruovali azylovou ubytovnu, tak jsme dostali část peněz v rámci dotace, protože prostě bez dotace to nejde postavit, tam bydlí lidé, kteří jsou sociálně slabí a platí tam relativně nízké částky – to jsou věci, na které dotace jsou, ale na ten provoz – to znamená svážení textilu a jeho dalšího využití, na to nikdo nic nedostane. Zatímco třeba u PET lahví a obecně plastového odpadu tam ten odpadář, který to sváží, dostane zaplacené od měst a obcí za to, že to svezou a pak to ještě prodají a dostanou za to zaplacené podruhé, což my nemáme bohužel. (B)

7.4 Kdo vytváří odpad

V tomto kontextu vyvstává otázka – kdo vlastně ale odpad vytváří? Zde je nutné poznamenat, že existuje určitá tendence zaměřovat se na spotřebitele jako „původce odpadu“, ale zdůrazňování role jednotlivce ve vytváření odpadů nereflektuje skutečnost, že většinu odpadu vytváří průmysl (Graeber 2012: 281). Tuto tendenci také reprodukuje i sociální vědci, kteří se také častěji zaměřují na praxe jednotlivců nebo na neformální práci s odpady (Alexander a Reno 2020: 11). Podobně textilní odpad nevytvářejí spotřebitelé – pravděpodobně mnohem víc odpadu vzniká při primární produkci nového oblečení, kdy *fast fashion* značky vyhazují velké zbytky látek, navíc někdy i ušité oblečení (Vashkevich 2020: 27).

Navíc podle Liboiron (2013: 9) není užitečné vůbec rozlišovat průmyslový a ten tzv. komunální odpad (tedy především odpad z domácností, od jednotlivců), protože spotřebitel nemá moc vliv na „vytváření“ odpadů, pro většinu lidí je nedostupné a nemožné „neprodukovat odpad“ – odpad vytváří průmysl a o většině (veškerém) odpadu by tedy bylo možné uvažovat jako o průmyslovém odpadu. *Fast fashion* nebo nyní častěji už *ultra fast fashion* značky produkují nesmírné množství nového oblečení a tak mají zásadní vliv na módnost a rychlost odpadávání.

Zásadním fenoménem pro téma odpadů je tzv. *disposability* – tedy používání věcí na jedno použití nebo obecně praktiky, kdy se s věcmi zachází jako s bezcennými, snadno nahraditelnými a které je snadné vyhodit. Takové praktiky rychlé spotřeby oblečení jsou historicky a geograficky situované a nejedná se o žádný projev tzv. lidské přirozenosti – Hecht (2020) ukazuje, že představa tzv. *disposability* je ve skutečnosti relativně nová. Liboiron (2013: 9) dále rozvádí, že vznik této ideologie má své kořeny mimo jiné v průmyslu, který aktivně a vědomě takové chování podporoval jako strategii k většímu zisku.

Můžeme pozorovat různé fáze postupného zbavování a odkládání. Hetherington (2004) poukazuje na to, že je důležité uvažovat spíše než o odpadu o tzv. *disposal*, což nám umožňuje uvažovat o praktikách odkládání v širším významu a neomezovat se jen na odpad jako finální destinaci věcí. *Disposal* může mít mnoho forem, nejedná se jenom například o vyhození do kontejneru, ale v mnohem obecnějším smyslu, můžeme věci „odložit“ nebo „dát stranou“, „dát pryč“ třeba do zadní části skříně, na půdu nebo na chalupu (Hetherington 2004). *Disposal* tedy v tomto ohledu především odkazuje k určitému přemístění – změně místa, odpadávání tedy není jen proces, který se děje jen v čase, ale také v prostoru (Hetherington 2004: 159). Někteří provozovatelé zmiňovali, že praktiky odkládání se liší ve městech a na vesnicích.

Ono hodně se to liší, tam je zajímavé, že když vyvážíme třeba venkovské oblasti, tak to, co tam svezeme to je vyloženě odpad. Zatímco ve městě se lidi zbavují relativně novějších, neopotřebovanějších věcí. Když bydlíte v Praze, tak nemáte prostě potřebu shromažďovat doma nějaké obnošené tepláky a mikiny, zatímco na vesnici když si to koupí nové, tak s tím nejdřív chodí do kostela, případně na zábavy, pak to spadne do té kategorie, že je to dobré, když jdu do samošky, pak to spadne do té kategorie, že v tom běhám po dvoře a pak to samé spadne do kategorie, že už to беру jenom do dílny, když jdu řekněme umývat auto a až potom, když už to není použitelné ani na to umývání auta, tak to hodí do kontejneru. Takže stane se, když se sváží nějaká venkovská oblast, že z toho třeba sedmdesát procent je nepoužitelné. (B)

V menších obcích nebo vesnicích – jsou v kontejnerech častěji tzv. odpady, což ale také znamená, že lidé žijí v tomto smyslu udržitelnější životní styl a oblečení využívají déle. Nicméně, paradoxně, sběrači naopak potřebují co nejnovější – tedy co nejdřív odložený kousek. Když tedy hovoříme o udržitelnosti, je třeba se také ptát udržitelnost čeho/pro koho. Dále z rozhovorů také vyplývá, že kontejner jako první místo odložení využijí více lidé na sídlišti, kde mají v bytě méně prostoru na dlouhodobé skladování a tedy nemají prostor na jiné formy odkládání, na rozdíl od lidí žijících třeba v rodinných domech, kde prostoru na odložení může být více.

Hetherington (2004) také problematizuje lineární uvažování o fázích života věcí od produkce, přes spotřebu až po konec jako odpad, a naopak navrhuje vnímat disposal jako součást spotřebních praktik. Hetherington (2004) poukazuje na to, že je nutné na *disposal* nahlížet jako na nedílnou součást spotřeby a rozšířit tak naše chápání spotřeby obecně. Lze také předpokládat, že trh s novým oblečením a s použitým oblečením jsou úzce provázané a obousměrně se ovlivňují – možnost oblečení odložit „na charitu“ tak pravděpodobně legitimizuje odkládání oblečení dříve a legitimizuje tak rychlou produkci a spotřebu.

Když zavedeme tu recyklaci, tak samozřejmě to má i určité negativní psychologické dopady. Když budu já mít textílii, kterou vím, že ve výsledku ji pak někde vyhodím a pak skončí, tak se o ni budu starat a sám ji budu používat do té doby, dokad' to půjde. Když budu mít plně funkční systém recyklace, tak to vyhození bude mnohem snazší. To vidím jako do jisté míry psychologický problém recyklačních postupů. (účastník konference PVO 2023)

Trh se *second hand* oblečením není okrajovou záležitostí, ale je propojený s trhem a spotřebou nových věcí. Nakupování věcí z druhé ruky také nutně nepřispívá ke snížení spotřeby, ale může naopak umožňovat větší spotřebu nových věcí (Hansen & Le Zotte 2019: 10). Navíc vyzdvihování nakupování věcí z druhé ruky jako environmentálně udržitelné spotřeby může podryvat radikálnější snahy snížit spotřebu, protože takové spotřební chování může ve skutečnosti jenom nahrazovat

spotřebu nových věcí za spotřebu věcí z druhé ruky, ale stále operuje ve stejném systému rychlé spotřeby (Hansen & Le Zotte 2019: 11).

I přes veškeré snahy o větší udržitelnost se zdá, že produkce textilu stále roste (Vashkevich 2020: 20). Trh s použitým oblečením funguje v rámci stejného systému, ale ve skutečnosti k zásadnímu snížení spotřeby nevede. Textilní průmysl v současné době není regulován a jediné snahy o omezení vzniku odpadů je již zmiňovaná rozšířená odpovědnost výrobce (zkráceně anglicky EPR). EPR sice zdůrazňuje roli výrobců a jejich odpovědnost za financování likvidace odpadů, ale nijak nutně nevede k regulaci a omezení primární produkce.

Jak poukazuje Hecht (2020, online), často se zdůrazňuje „odpadovém hospodářství“ a tedy zpracování odpadů (*waste management*), méně však předcházení a omezování vzniku odpadů (*waste prevention*). Pokud se používá termín „předcházení vzniku odpadů“, tak jak se objevuje například v plánech MŽP (2020), má i tam význam spíše ve smyslu „odpadového hospodářství“ a používá se především ve smyslu odklonění materiálního toku ze směsného odpadu, ale jinak se nezaměřuje na omezení celkového množství produktů, které se stávají odpadem (s výjimkou věcí jako je jednorázové nádoby nebo některé obaly).

Přestože skutečnost, že materiály jsou odkloněny ze směsného odpadu a neskončí tak na skládce nebo ve spalovně a materiály se mohou znovu využít, je významná, nicméně přístup zdůrazňující recyklaci a ne celkové omezení odpadů, může paradoxně vést ke zvýšení celkového množství odpadů a následně možná paradoxně spíše legitimizuje a umožňuje nešetrné zacházení s materiály. Přestože recyklace je důležitá, je nutné zvažovat, jak různé materiály umožňují recyklaci a také se ptát pro koho je ve výsledku recyklace výhodná, protože u některých materiálů jako jsou plasty nebo právě textil je ve skutečnosti recyklace velmi problematická. Liboiron (2013:10) poukazuje na to, že „recyklace má mnohem větší výhody pro průmysl než pro životní prostředí“.

„Z odložených věcí se stane odpad, jenom pokud nejsou metabolizované smysluplným způsobem“ (Hecht 2020, online). Věci odložené dozadu do skříně, odvezené na chalupu nebo dané do kontejneru, nejsou nutně odpadem – pokud se potom dobře „metabolizují“ – někdo začne svetr nosit

nebo se staré bavlněné tričko rozstříhá a využije jako surovina. Tím se minimálně jeho prodlouží život(nost). Z nošení použitého oblečení v minulosti není mnoho hmotných důkazů, právě protože byl materiál tak dobře metabolizován – oblečení se nosilo na různé činnosti, dědilo, přešívalo, používalo na hadry, z hadrů se pak vyráběl papír (Hansen 2000b: 248). Nicméně v současné době je oblečení takové množství a další se neustále vyrábí, že není možné takové množství metabolizovat – není to v planetárních mezích.

Odpad je ale často neviditelný. Často se odváží a zpracovává daleko od společnosti v oddělených prostorech, které nejsou vidět (Graeber 2012: 277). Navíc velká část materiálu se v různé podobě vyváží do jiných zemí – touto externalizací se materiál také zneviditelní – a tak se může zdát, že odložené věci někam mizí. Externalizace je podle Liboiron (2013: 12) jedním z hlavních aspektů moderního odpadu spolu s jeho množstvím, toxicitou a heterogenitou. Důkazy o limitech metabolismu textilního materiálu se v současné době ukazují především na různých místech globálního Jihu – ať už jsou to třeba již zmiňované skládky v Chile nebo v Ghaně.

Podle Jane Bennett (2010) je důležité zkoumat materialitu a domnívá se, že kdybychom brali vážně její vitalitu, mohlo by to být významné jak pro sociální vědy, tak i pro politický život obecně. Jak vnímáme hmotu totiž není jen filosofická otázka, ale protože materialita je v mnoha různých podobách předmětem politických a společenských debat a intervencí, tak způsob vztahování se k hmotě může mít zásadní dopady (Bennett 2010: viii). V kontextu použitého textilu na tuto skutečnost poukazuje významná role legislativy. Bennett (2010) se navíc domnívá, že dominantní vnímání hmoty jako neživé umožňuje instrumentalistický způsob uvažování o světě, který může být jedním z důvodů, proč se nedaří zavést udržitelnější způsoby produkce a spotřeby a naopak tvrdí, že brát vitalitu hmoty vážně by mohlo vést k odpovědnějšímu, etičtějšímu a udržitelnějšímu systému obecně (Bennett 2010: ix).

8. Závěr

Kontejnery na použitý textil se staly výchozím a spojujícím bodem pro tuto diplomovou práci a využívám je jako vstupní bránu ke zkoumání „života po kontejneru“. Životy odložených věcí mohou být velmi rozmanité – oblečení možná bude nosit klient charitního šatníku, možná je bude nosit někdo v Africe, možná se stanou součástí lavičky stojící v obci nebo čistícího hadru v automobilovém průmyslu, možná budou ležet na skládce nebo budou spáleny ve spalovně.

Mohlo by se to zdát zřejmé, jaké oblečení je možné ještě využít a co už je odpad. Praxe sběračů použitého textilu však ukazuje, že třídění tohoto materiálu je mnohem složitější. Během třídění není obvykle jasně určené, co kam „patří“. Pracovníci se do velké míry spoléhají na tzv. ztělesněné vědění spíš než na jasně definované instrukce. Někdy je to barva, někdy materiál, někdy také značka, která při třídění upoutá pozornost a rozhodne o dalším životě těchto věcí.

Kategorie, do kterých se třídí, se liší podle velikosti provozu. Ve velkém provozu se může třídít až na téměř dvě stě kategorií. Pečlivé a zároveň rychlé přetřídění a rozdělení do specifických kategorií, umožňuje najít odběratele pro co největší množství materiálu. Velikost provozu a měřítko, v jakém s textilem pracují, také ovlivňuje, jaké životy může sesbíraný materiál mít – darování není moc možné ve velkém měřítku, naopak pro recyklaci jsou zase velké objemy materiálu klíčové.

Všichni provozovatelé, se kterými jsem v rámci výzkumu měla šanci mluvit, se v nějaké podobě věnují tzv. charitativní činnosti. Někteří provozovatelé darují část vytříděného materiálu neziskovým organizacím nebo provozují charitní šatník, někteří přispívají různým neziskovým organizacím finančními dary. Materiální dary jsou ve skutečnosti mnohem méně časté, než by se dalo očekávat. Důvodů je několik – je těžké spojit textílii s novým vhodným uživatelem a materiál je nutné nejprve vytřídít. Sesbíraný materiál navíc málokdy obsahuje vhodné dary a nemalá část sesbíraného textilu je spíš odpadem, což pro provozovatele přináší velké náklady.

Celý systém kontejnerů na použitý textil je založený na prodeji velké části materiálu, ať už v České republice v charitativních nebo *second hand* prodejnách nebo je exportované do zahraničí. Co

zůstalo v rámci výzkumu do větší míry skryté, jsou konkrétní praxe exportu oblečení, především do zemí globálního Jihu, o kterém provozovatelé obvykle nechtěli mluvit víc do detailů. V rámci tohoto výzkumu také nebylo možné se k těmto praktikám přiblížit víc i proto, že exportu se věnují obvykle velké firmy, kde nebylo možné zůstat déle než během krátké oficiální prohlídky.

V rámci výzkumu se výrazně zviditelňovaly nákladné procesy spojené se sběrem použitého textilu a především pak s likvidací nevyužitelného materiálu. Výzkum ukázal, že sesbíraný použitý textil má ve skutečnosti mnohem menší hodnotu, než bych se na začátku výzkumu domnívala. Často má pro provozovatele kontejnerů naopak hodnotu zápornou. Velká část proto skončí na skládce nebo ve spalovně, ale není to proto, že by provozovatelé lehkomyšlně nakládali s darovanými věcmi, ale je to spíš tím, že ten materiál v současném systému nemá hodnotu. Prodej oblečení, který mi na začátku výzkumu připadal kontroverzní, už tedy vnímám víc komplexně – třídění a prodej materiálu jsou mimo jiné určitou snahou vyvážit náklady spojené se sběrem a likvidací.

Práce také zkoumá různé důvody, proč se textil stává odpadem. Významnou roli hraje heterogenní materialita, ale také legislativa. Textil je legislativně velice zajímavou kategorií odpadu. Jedná se o v podstatě novou kategorii, protože teprve od roku 2025 bude vyžadováno její separátní třídění. I pro legislativu a utváření politik je důležité definovat, co je textilním odpadem a co není. Ale ukazuje se, že to je skutečně poměrně náročná otázka – etnografický výzkum zviditelnil, jak je hranice mezi použitým oblečením, surovinou nebo odpadem nejasná a proměnlivá.

Kontejnery na použitý textil stojí tak trochu na okraji sítě procesů a trajektorií oblečení na globálním trhu – ať už nového nebo se *second hand* oblečením. Zdánlivě stojí poněkud na okraji kapitalistického systému, kde sbírají dary a odložené nechtěné věci. Kontejnery nám umožňují nahlédnout procesy odpadávání, které je možné vnímat také jako součást rychlé spotřeby oděvů. V rámci výzkumu také vyvstávaly otázky ohledně toho, kdo je vlastně zodpovědný za vznik, likvidaci a předchází odpadů.

Komplexitu činnosti provozovatelů kontejnerů na použitý textil a jejich ambivalentní roli pro mě reprezentuje skutečnost, že i po skončení mého výzkumu neumím dát jasnou odpověď na otázku,

co se děje s oblečení z kontejnerů. Tato práce snad zachycuje různé aspekty této komplexity a možná nabádá spíš ke zkoumání různých vztahů a systémů, kterých jsou provozovatelé malou součástí. Za hlavní přínos etnografické metody považují schopnost zachytit komplexitu různých problémů a udržet paralelně několik pohledů zároveň, a tak je možná absence jasných odpovědí naopak právě zajímavá.

Bibliografie

Alexander, Catherine a Patrick O'Hare (2020). Waste and Its Disguises: Technologies of (Un)Knowing. *Ethnos*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00141844.2020.1796734>

Alexander, Catherine a Joshua Reno (2020). Global entanglements of recycling policy and practice. *Oxford research encyclopaedia of anthropology*. Oxford: Oxford University Press.

Appadurai, Arjun, ed. (1986). *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bennett, Jane (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham and London: Duke University Press.

Beisel, Uli a Tillmann Schneider (2012). Provincialising waste: the transformation of ambulance car 7/83-2 to tro-tro Dr.JESUS. *Environment and Planning D: Society and Space* 30(4): 639–654.

Borisová, Varvara (2021). *Pre-loved: vintage obchody jako alternativa k rychlé módě*. Diplomová práce, vedoucí Yasar Abu Ghosh. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Program Antropologická studia.

Botticello, Julie (2012). Between Classification, Objectification, and Perception: Processing Secondhand Clothing for Recycling and Reuse. *Textile* 10 (2): 164-183. <https://doi.org/10.2752/175183512X13315695424356>

Brooks, Andrew. (2013). Stretching global production networks: The international second-hand clothing trade. *Geoforum* 44: 10–22.

Brooks, Andrew (2015). *Clothing Poverty: The Hidden World of Fast Fashion and Second-hand Clothes*. London: Zed Books Ltd.

Crang, Mike, Alex Hughes, Nicky Gregson, Lucy Norris a Farid Ahamad (2013). Rethinking Governance and Value in Commodity Chains through Global Recycling Networks. *Transactions of the Institute of British Geographers* 39: 12–24.

Douglasová, Mary (2014). *Čistota a nebezpečí: Analýza konceptu znečištění a tabu*. Praha: Malvern.

Gille, Zsuzsa (2010). Actor networks, modes of production, and waste regimes: reassembling the macro-social. *Environment and Planning A* 42: 1049-1064.

Graeber, David (2001). *Toward an Anthropological Theory of Value: The False Coin of Our Own Dreams*. London: Palgrave Macmillan.

Graeber, David (2012). Afterword. *Economies of Recycling: The global transformation of materials, values and social relations*. Ed. Catherine Alexander a Joshua Reno. London a New York: Zed Books: 277-290.

Gregson, Nicky, Mike Crang, Jennifer Laws, Tamlynn Fleetwood, and Helen Holmes (2013). Moving up the waste hierarchy: Car boot sales, reuse exchange and the challenges to consumer culture and waste prevention. *Resources, Conservation and Recycling* 77: 97–107.

Hansen, Karen Tranberg (2000a). *Salaula: The World of Secondhand Clothing and Zambia*. Chicago: The University of Chicago Press.

Hansen, Karen Tranberg (2000b). Other People's Clothes? The International Second-hand Clothing Trade and Dress Practices in Zambia. *Fashion Theory* 4(3): 245-274.

Hansen, Karen Tranberg (2008). Charity, commerce, consumption: The international second-hand clothing trade at the turn of the millennium - focus on Zambia. *Alternative Exchanges: Second-Hand Circulations from the Sixteenth Century to the Present*. Berghahn Books: 221-234.

Hansen, Karen Tranberg a Jennifer Le Zotte (2019). Changing Secondhand Economies. *Business History* 61(1): 1-16. <https://doi.org/10.1080/00076791.2018.1543041>

Hawkins, Gay (2005). *The Ethics of Waste: How We Relate to Rubbish*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.

Hecht, Gabrielle (2020). Human Crap: The idea of 'disposability' is a new and noxious fiction. *Aeon*.
<https://aeon.co/essays/the-idea-of-disposability-is-a-new-and-noxious-fiction>

Hecht, Gabrielle (2017). Interscalar Vehicles for an African Anthropocene: On Waste, Temporality, and Violence. *Cultural Anthropology* 33(1): 109-141.

Hetherington, Kevin (2004). Secondhandedness: consumption, disposal, and absent presence. *Environment and Planning D: Society and Space* 22: 157-173.

Ingold, Tim (2010). Bringing Things to Life: Creative Entanglements in a World of Materials. *NCRM Working Paper Series* 05(10): 2-14.

Larsen, Frederik (2019). Valuation in action: Ethnography of an American thrift store. *Business History* 61(1): 155-171.

Lemire, Beverly a Giorgio Riello, edd. (2019). *Dressing Global Bodies: The Political Power of Dress in World History*. London: Routledge.

Liboiron, Max (2013). Modern waste as strategy. *Lo Squaderno: Explorations in Space and Society* 29: 9-12. <https://maxliboiron.files.wordpress.com/2013/08/liboiron-modern-waste-as-strategy-extracted1.pdf>

Liboiron, Max (2018). Waste Colonialism. *Discard Studies* (online).
<https://discardstudies.com/2018/11/01/waste-colonialism/>

Liboiron, Max (2019). Waste is not “matter out of place”. *Discard Studies* (online).
<https://discardstudies.com/2019/09/09/waste-is-not-matter-out-of-place/>

Liboiron, Max (2021). *Pollution is Colonialism*. Duke University Press.

Liboiron, Max a Josh Lepawsky (2022). *Discard Studies: Wasting, Systems, and Power*. The MIT Press (online).

Madden, Raymond (2010). *Being Ethnographic: A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*. London: SAGE Publications.

Mauch, Christof (2016). Out of Sight, Out of Mind: The Politics and Culture of Waste. *RCC Perspectives: Transformations in Environment and Society* (online).

Mauss, Marcel (1999) [1925]. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Ministerstvo životního prostředí (2020). *Podklady pro oblast podpory odpadového a oběhového hospodářství OPŽP 2021–2027: Prevence vzniku odpadů*.
[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/odpadove_obehove_hospodarstvi/\\$FILE/OODP-2_Prevence_vzniku_odpadu-20200529.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/odpadove_obehove_hospodarstvi/$FILE/OODP-2_Prevence_vzniku_odpadu-20200529.pdf)

Miller, Daniel (2010). *Stuff*. Cambridge: Polity Press.

Nixon, Rob (2011). *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Harvard University Press.

Norris, Lucy (2010). *Recycling Indian Clothing: Global Contexts of Reuse and Value (Tracking Globalization)*. Bloomington: Indiana University Press.

Norris, Lucy (2012). Trade and Transformations of Secondhand Clothing: Introduction. *Textile: The Journal of Cloth and Culture* 10 (2): 128–143.

Steward, Kathleen (2007). *Ordinary Effects*. Durham a London: Duke University Press.

Thompson, Michael (1979). *Rubbish Theory: The Creation and Destruction of Value*. New York: Oxford University Press.

Tsing, Anna (2013). Sorting out commodities: How capitalist value is made through gifts. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 3(1): 21–43.

Tsing, Anna Lowenhaupt (2017). *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.

Vashkevich, Stepan (2020). *Analýza současného stavu nakládání s textilním odpadem v České republice a identifikace příležitostí uplatnění principů cirkulární ekonomiky v tomto odvětví*. Diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci.